

III. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT VÁROSRESZENKÉNT

1

III. 9. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA

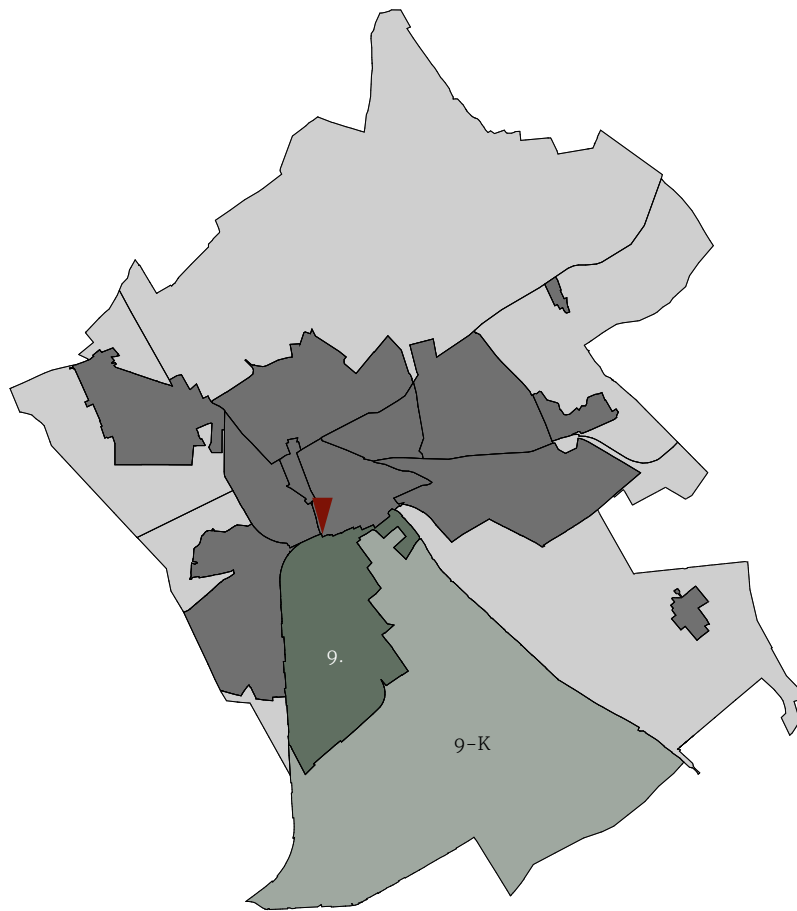
III. 9/2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete tartalomjegyzék ²

TARTALOMJEGYZÉK

- 9/1. Címlap
- 9/2. Tartalomjegyzék
- 9/3. Sóstó–Alsóváros–Váralja és külterülete határai
- 9/4. Sóstó–Alsóváros–Váralja és külterülete településszerkezeti kialakulása
- 9/5. Sóstó–Alsóváros–Váralja és külterülete védett örökségi értékei
 - 9/5.1. Régészeti örökségi értékek
 - 9/5.1.1. Régészeti lelőhelyek térképe
 - 9/5.1.2. Régészeti lelőhelyek ismertetése
 - 9/5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek
 - 9/5.3.3. Helyi védelemre javasolt értékek
- 9/6. Sóstó–Alsóváros–Váralja és külterülete hatásvizsgálat
- 9/7. Sóstó–Alsóváros–Váralja és külterülete értékvédelmi terv

III. 9/3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete határai

3

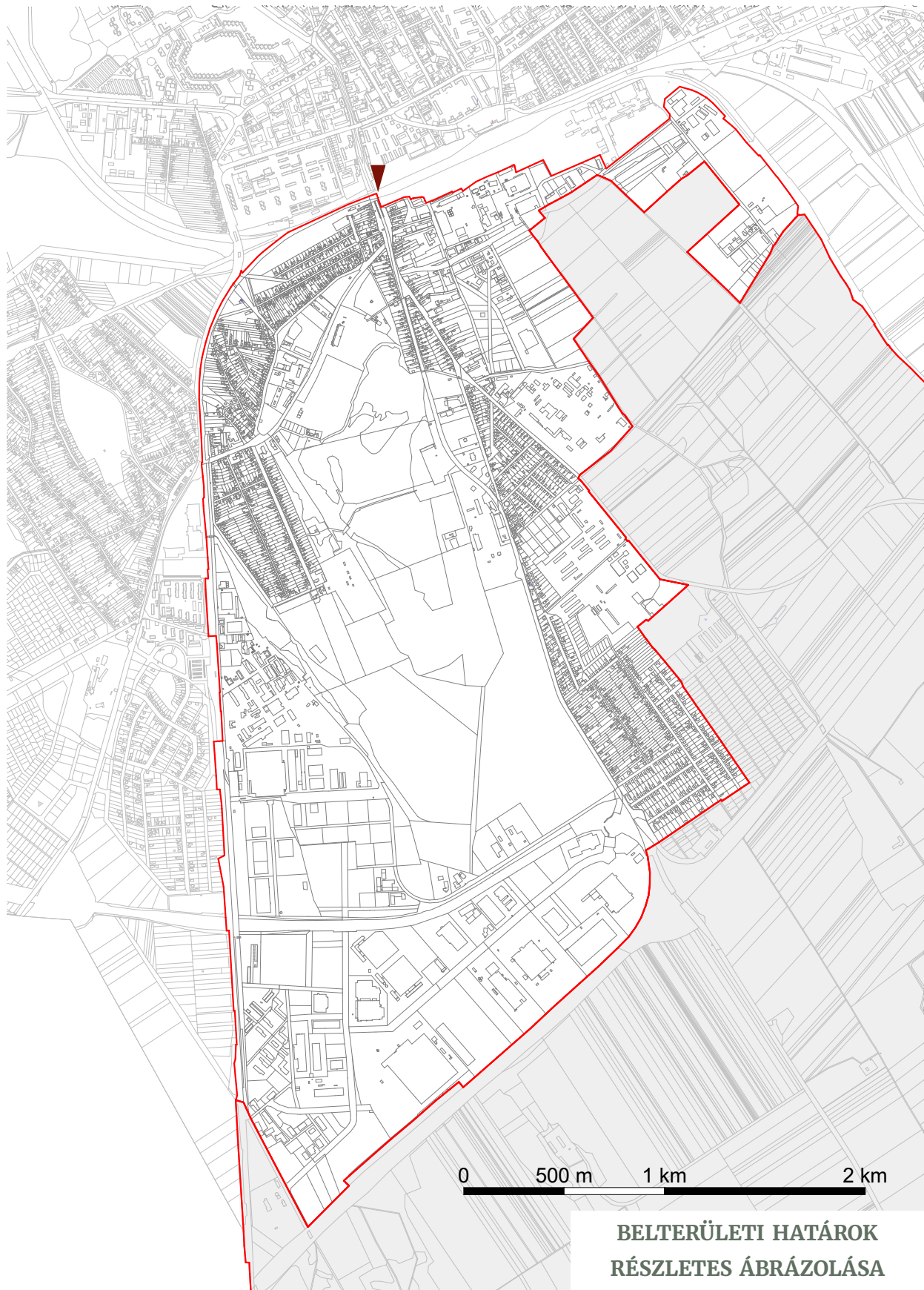

SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA BELTERÜLETI HATÁRAI: (a piros jeltől kezdve, az óra járásával azonos irányban)

- Széchenyi utcai vasúti híd
- Vasútállomás déli telekhatára
- Pusztaszabolcsi vasútvonal
- Váralja belterületi határvonalai – HÉSZ szerint
- Alba Volán telephely K, D-i határa
- Börgöndi út
- Órhalmi szőlők külterületi határvonala
- M7 autópálya 3. székesfehérvári csomópontja
- M7 autópálya
- Vásárhelyi út
- Nagykanizsai vasútvonal

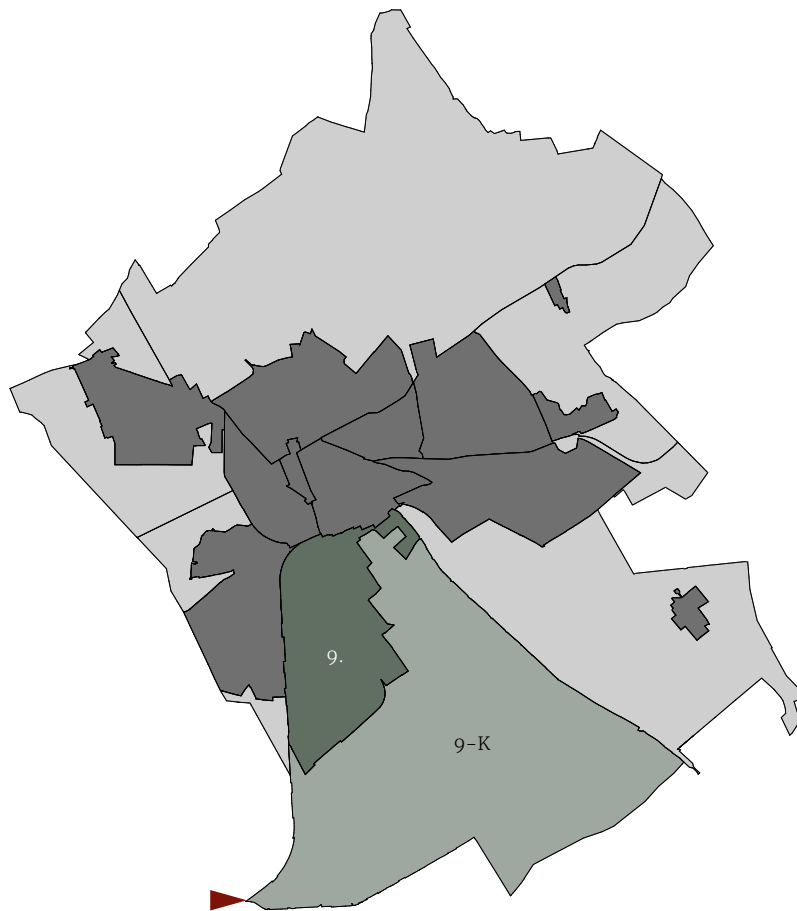
III. 9/3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete határai

4

III. 9/3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete határai

5

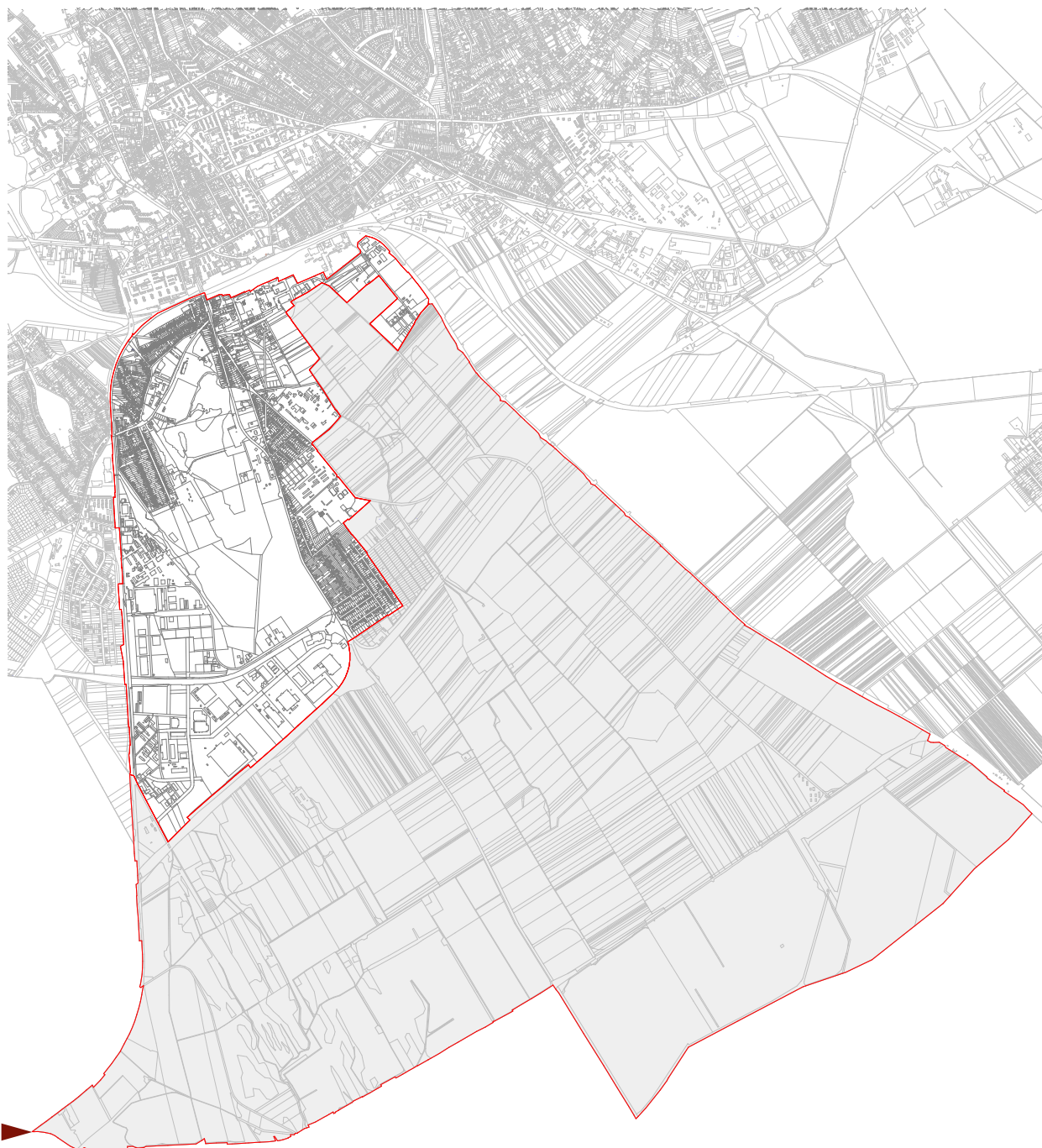
SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA KÜLTERÜLETI HATÁRAI:

(a piros jeltől kezdve, az óra járásával azonos irányban)

- Nagykanizsai vasútvonal
- M7 autópálya
- M7 autópálya 3. székesfehérvári csomópontja
- Órhalmi szőlők belterületihatárvonala
- Börgöndi út
- Alba Volán telephely K, D-i határa
- Váralja belterületi határvonalai – HÉSZ szerint
- Pusztaszabolcsi vasútvonal
- Pákozdi közigazgatási határ
- Abai közigazgatási határ
- Táci közigazgatási határ
- Szabadbattyáni közigazgatási határ

III. 9/3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete határai

6

0 500 m 1 km 2 km

**KÜLTERÜLETI HATÁROK
RÉSZLETES ÁBRÁZOLÁSA**

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA

SÓSTÓ

Sóstó az Alsóváros szegélyén, a Sárrét süllyedékében, a Velencei-tó törésvonalában helyezkedik el. A tó tágabb környéke a város kedvelt vadászóhelye volt: szárnyasokra és apróvadra vadásztak. Legfontosabb madara az utcának is nevet adó szárcsa.

ALSÓVÁROS

Alsóváros részen a vasúti aluljárótól délre eső területet értjük, a Szekszárd-Pécs útvonal mellett alakult ki. Régi nevén Égettváros, nagyjából a középkori Ingovány megnevezésű külváros déli végét foglalta magába a Széchenyi utca – Csikvári út találkozásáig, amelynek a szélén az 1601. évi francia metszet háromrondellás védművet ábrázolt.¹

A Sárkeresztúri út déli szakaszánál fekvő Őrhalmi-szőlők településrész a filoxérajárvány alatt, a 19. század végén értékelődött fel, mert az itteni homoki szőlőket a filoxéra nem károsította.

VÁRALJA

Váralja a Széchenyi utcától keletre, a Börgöndi út és a Seregélyesi út közötti beépítetlen terület. Neve egykori dűlőnév emléke.

A fehérvári várhoz két révhely tartozott, amelyekhez az erődítménytől út és *hodut* (= várba vezető út) vezetett, a ma Sárszentmihályhoz tartozó *civitas Úrhida* (Úrhida vár) és a ma Táchoz tartozó *portus Föveny* (Föveny rév). A révhelyekhez vezető utak jelentőségét mutatja, hogy mellettük is megtalálható avar fegyveres (Székesfehérvár-Őrhalom), a város mai határán a honfoglaló magyar fegyveres sír (Szabadbattyán-Külcsabda), és mindkét átkelő mellett az avar temető. Föveny rév a királyi prépostság birtoka, igazolhatóan István király adománya, eredetében fejedelmi, illetve királyi udvari föld volt. A Fehérvárra menő középkori fövenyi út

¹ Az 1601. évi ostrom francia ábrázolása (F. Montrlux metszete) - részlet

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

egy szakasza Gorsium – Tác-Fövenypuszta régészeti ásatásán előkerült. A két út között terült el a Fövenyi-síkság, amely észak felé a Sárréti-tó déli partjáig terjedt, vizét a Sárvíz folyó vezette le. Átkelő és a hosszú déli városrészen nyíló átjáró erre a területre a mai Sós-tó két partján, Maros-hegy (Öreg-Maros) és Ör-halom (Kuruc-halom 136 m) peremén volt. Újkőkori kerámia mellett, a bronzkori vatyai kultúra temetőinek sírjai ismertek Sóstón. Az avarok megtelepülését a Kuruc-halomnál feltárt temető bizonyítja.

SALAMONFÖLDE

A mai belterülettől délre feküdt a királyi város egyik kísérőfaluja, Salamonföldre (Széchenyi u. – Szárcsa u. köze, Széchenyi u. – Temető u. – Csikvári út köze, Bercsényi u. – Homoksor között), helyét a régészeti terepbejárások határozták meg. A település neve a birtokos személynévről eredeztethető. Salamonföldet 1249-ben a „Tó fejénél”, azaz a Sóstó északi részénél említik; „ad predium Salamonis super caput Tow”. Györffy György szerint bizonytalan, hogy az 1326–27-ben említett *terra Salamon*, melyet vásárolt birtokként a Csák nembeli István fiai, Péter és István Károly királynak csereként átadnak, erre a Salamonföldre vonatkozik.

BATTYÁN

A Fehérvártól délre eső síkságon (Kis-kúti dűlő – Kis-basa dűlő, Vályogvető dűlő) középkori megtelepedésre utaló leletek kerültek elő, a lelőhelyet a kutatás tévesen a középkori *Battyán*² faluval azonosította. Battyán az 1298. évi határjárás alapján *Novaj* (Kisfalud) és Pákozd szomszédságában helyezkedett el, így egyelőre nem lehet falunévhez kötni a területet.

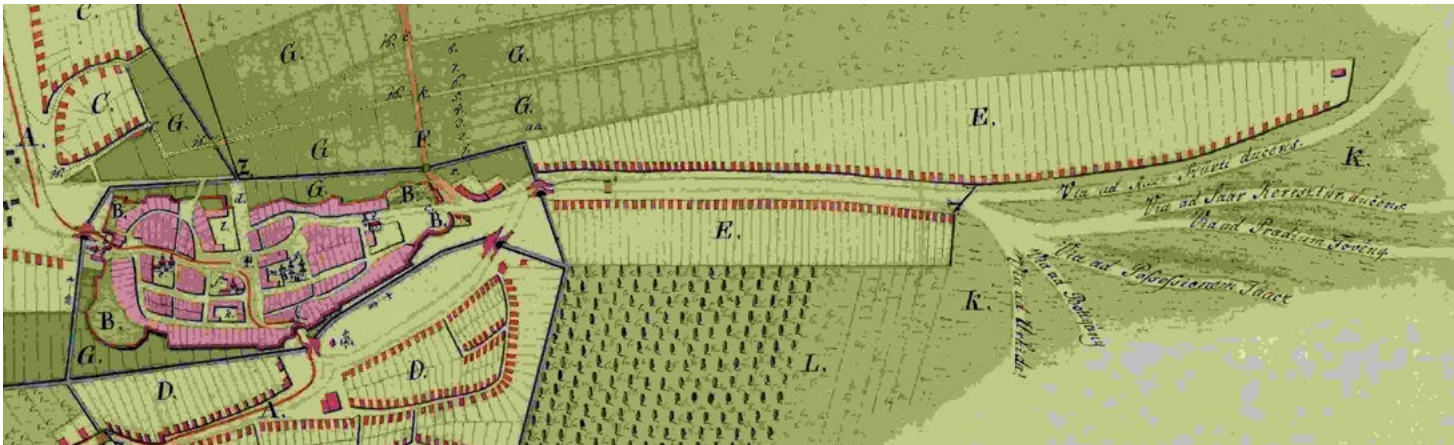
ÜRÖMEGYHÁZA

Az utóbbi lelőhelytől délkeletre, a Rövid-koldus telek – Laposháti dűlő, Barándi-úti dűlő – Középső dűlő – Szerűk-melletti dűlő területén feküdt a középkori Ürömegyháza. Neve a magyar ör tőnek –em képzős főnévi származéka, jelentése: malomkő bányászatára alkalmas hely lehetett. A legkorábbi említése 1275-ből származik: Miklósi fia „*Herricus de Urumyghaz*”. Az 1330-as évektől a Csór nembeli gönyüi Péter fia Tamás pereskedett a fehérvári polgárokkal Ürömegyházáért. Konth Miklós nádor 1356–57-ben kelt oklevele szerint Péter fia Tamás Noé (*Novaj*) részét is elnyerte és Ürömegyházához csatolta. Az 1412-ben, Garai Miklós nádor ítéletlevelében szereplő adatok szerint Ürömegyháza még lakott volt. Ezt követően már nem rendelkezünk adatokkal a faluról, ezért valószínűleg elnéptelenedett.

CSABJA

Itt kell megemlíteni Csabja települést, amelynek kis része a mai Székesfehérvár határain belül a város külterületének déli végére, a többi Szabadbattyán közigazgatási területére esik. Legkorábbi adat a településre vonatkozóan 1397-ből származik, miszerint Kis György megkapta a királytól zálogként *Chabya* birtokot. Egy 1446. évi oklevélből értesülünk, hogy háromkerekű malom működött rajta. A település a Bathyan-i család kezében volt. Utoljára 1464-ből rendelkezünk adattal a településről.

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

1797. Liptay-féle városalaprajz

TÖRTÉNELMI KÜLVÁROS DÉLEN

Székesfehérvárnak a 18. századig beépült településmagjától délre a múlt század elejéig megművelt földek, rétek, szőlők voltak, míg a vizsgált városrész északi része hosszú, egyutcás külvárosként már jóval korábban egybeolvadt a középkori Fehérvárral.

A déli városrész minden történelmi korszakban fontos nemzetközi útkapcsolatokkal rendelkezett, kereskedelmi, hadászati és zarándok céllal.

A mai városrész több nagy egységre – Alsóváros, Sóstó, Váralja – osztható. A legkorábbi térképek szerint is az Alsóvároshoz tartozó Széchenyi utca – Szárcsa utca környéke (régienévén Égett város) népesült be. A Belvárostól a déli irányba, Sárbogárd – Szekszárd (Nándorfehérvár, Isztambul) felé vezető 63. sz. út a 18. század végén már mindkét oldalán házak sorakoznak egészen a hat irányba vezető útélágazásig (Úrhida, Battyány, Tác, Föveny, Sárkeresztúr és Rác-szérúk azaz Börgönd). A keleti oldal házsorának hosszú keskeny hátsókertjei mögött felosztott kertek, míg az útellenkező oldal telkei mögött szántóföldek, vizes rétek húzódnak.

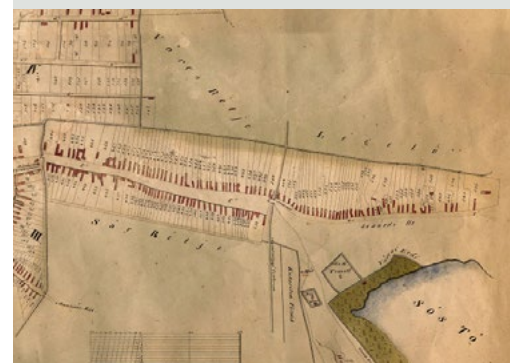
Ettől kelet felé, a Széchenyi út Börgönd felé vezető ága és a Seregélyesi út közötti széles, máig beépítetlen sávban alakult ki a Váralja területe, egykori dűlőnévről elnevezve. A Váralja egykoron nagyobb, Városrétnek nevezett területén alakult ki az első beépítés, 1826-ban még csak néhány ház állt benne. A mai Alsóvárosnak az útkereszteződésektől délre nyúló, ék alakú része is beépítetlen maradt évszázadokon keresztül, majd később az „Órhalmi szőlők” néven szőlőhegy lett. Attól délebbre már csak a Rác-szérúk tanyasorához vezető út keleti oldalát lakták.

A Sárkeresztúri úttól nyugatra a térség közepében alakult ki a Sóstó a Sárvíz mocsaraként. Nevét a vízeről kapta, mert sós volt annak ellenére, hogy a Sárvíz édes vize duzzasztotta. Környezetében a 18. század végi térképek nagyobb területre kiterjedő agyagbányát jeleznek.

1843-ban súlyos tűzvész pusztította a déli külvárost.

1783. I. katonai felmérés

1826. Wüstinger-féle városalaprajz

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

A VASÚT HATALMA

Jelentősebb városépítészeti változást az 1860-as években kiépült vasútállomás jelentett a terület északi peremén. Ez szinte középen kettészelte a belvárosi Vörösmarty tértől dél felé tartó, folyamatos településszövetet, és a déli részt teljesen el is szigetelte a városmagtól. A Maroshegy és Sóstó városrészeket a vasúti síneken át vezető út kötötte össze a Palotavárossal (későbbi itt építették meg a közút felett a vasúti hidat). Az 1800-as évek közepén már 3 különböző felekezetű temető volt a vasút és a Sóstó közötti sávban. A Sárkeresztúri út mellett 1898-ban nyitották meg a Szentlélek temetőt a szegények részére. A 19. század végi filoxéra járvány következtében kipusztult öreghegyi szőlők pótlására létrejöttek a Maroshegyen, Sóstón és az Alsóvárosban is az új szőlőültetvények. A századfordulón a Sárkeresztúri út keleti oldalán, az Őralmi szőlőkben is elkezdődött a szőlők tudatos telepítése a környék magaspontja, a Kuruchalom körül.

SÓSTÓ – EGYSZER FENT, EGYSZER LENT

A 19. század derekától a belvárosi Vörösmarty tértől haladt déli irányba az árnyas Hosszúsétatér, ami az árkok és csatornák beboltozását követően a múlt század közepéig elegáns, szép sétányként vezetett a Sóstói ligeterdőbe, a város egykori közkedvelt szórakozó-, fürdő-, és üdülőhelyére.

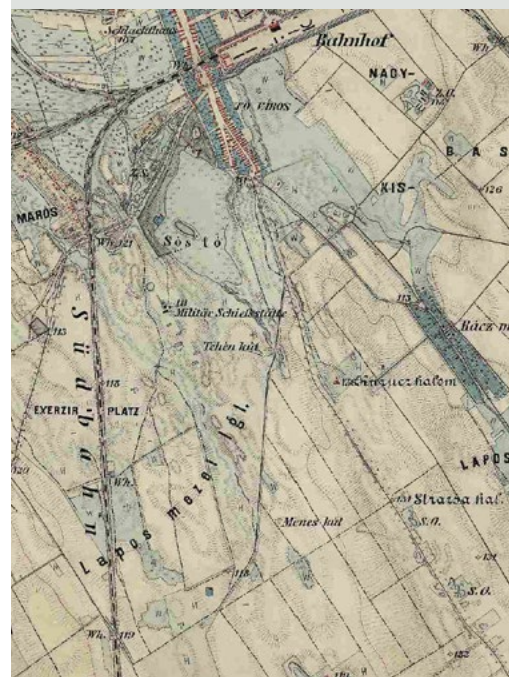
A Sóstó környékének hasznosítását, parkosítását még 1821-ben Schmölz Lipót bádogosmester kezdeményezte és a saját vagyonából áldozva közcélú fásításokat finanszírozott a Sóstó környezetében. A reformkorhoz kötődő újító kezdeményezésként Székesfehérváron 1839-ben alakult meg a városszépítő állandó bizottság. Működésük kezdeti időszakában a legtöbb energiát a Sóstó szépítésére fordították. A tó északi oldalán valósult meg a 20. század elején a Székesfehérvári Torna Club sporttelepe. (Ma is itt áll a fehérvári labdarúgó csapat új stadionja.)

A 20. század derekán a Sóstó vonzereje és fürdőként való hasznosítása a part elnádásodása, valamint a szennyvízzel történő időszakos keveredés miatt rövid idő alatt megszűnt. A város iparosodásával a Sóstó a II. világháború után, főleg az 1970-80-as években fokozatosan pusztult. A karbantartás hiánya, a szennyvíz közvetlen bejutása, az iszaplerakódás és a gondozatlan nádas elpusztult szerves részeinek leülepedése eredményeként az egész tó elmocsarasodott, a környék elhanyagoltá évtizedekre vált.

Az Alsóvárosi-réten lévő városi szennyvíztisztító telep korszerűsítésével 2000-ben megszűnt a szennyvíz bevezetése a Sóstóba és megkezdődött a tó és a környék fokozatos rehabilitációja, ami ma is tart. Fejér megyei természetvédők 1986-ban kezdték el a Sóstó és az elhagyott – és már az 1882-es térkép szerint is katonai lődombként használt – egykori homokbánya botanikai és ornitológiai feltárását. Ennek eredményeként 1990 novemberében országos védettséget kapott a homokbánya (a gyurgyalag (*Merops apiaster*); a partifecske (*Riparia riparia*); és a kék vércse (*Falco vespertinus*) „botanikai eldoradoja”). A Sóstó-Homokbánya Természetvédelmi Terület 218 hektárjából 121 hektár ma már országosan védett, de a többi területe is helyi oltalom alatt áll.

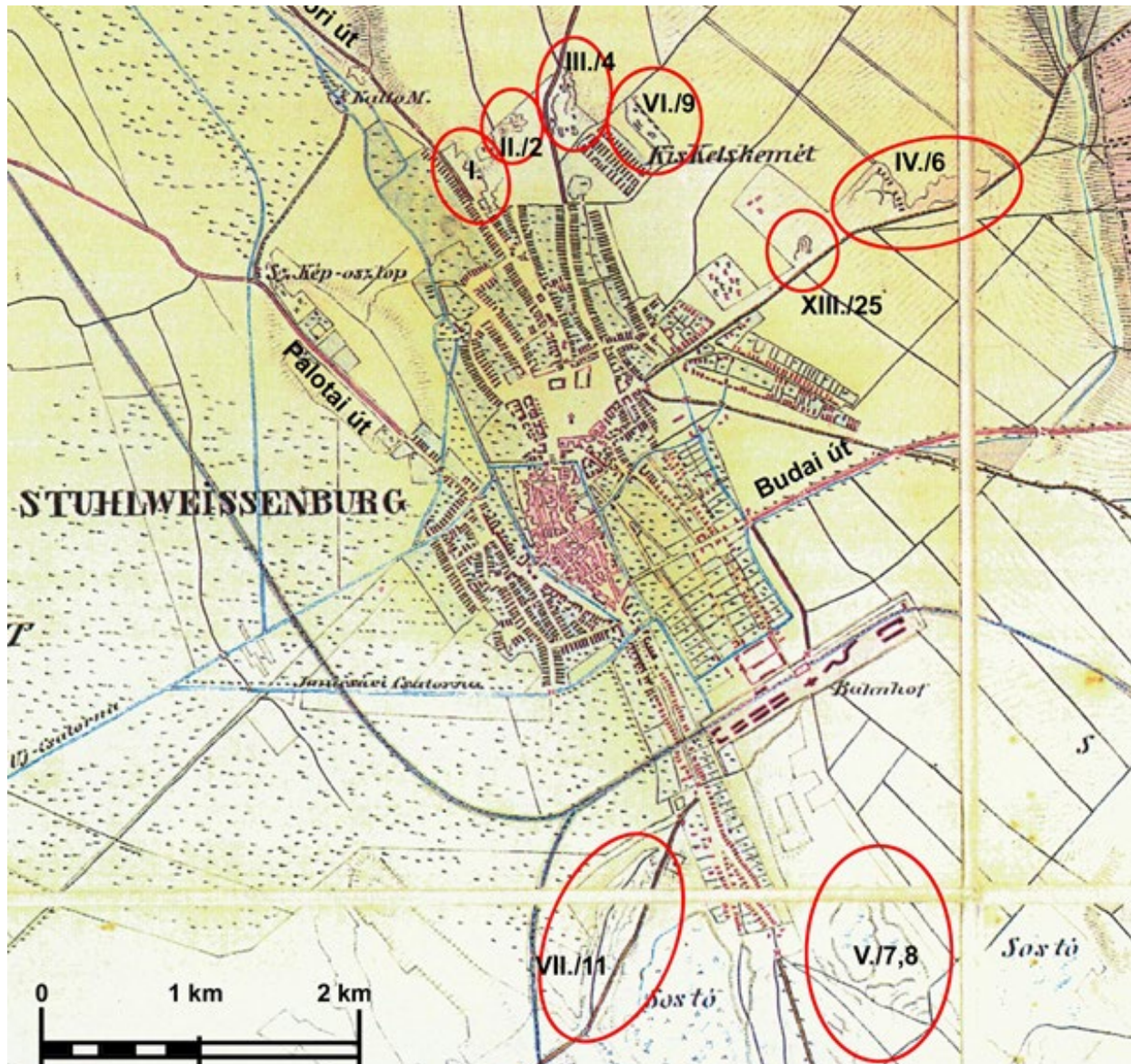

1863. II. katonai felmérés

1882. III. katonai felmérés

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

TÉGLAGYÁRTÁSI HELYSZÍNEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN

Részlet Siklósi Gyula - Diószegi András: A székesfehérvári téglagyártás és térképi ábrázolása című tanulmányból, 2007.

Megjegyzés (Siklósi Gyula nyomán):

Az ábrákon a római számok az agyagbányákat jelölik, arab számmal az adott korban működő téglagyárakat jelzik. A II. Katonai felmérés térképszelvényein a város É-i határában a jelenlegi Videoton területen feltüntetésre került az ún. „Nagy Téglás” városrész. Ezen a területen sraffozással több anyagnyerő helyet tüntettek fel (IV., XIII.), illetve a megírások között szerepel a „Z.S.” (Ziegelschlag = téglavető). Ugyancsak ábrázolták a Fecskepart és környékén üzemelő bányákat (I-III.). További fejtesek figyelhetők meg a Sóstó térségében (VII.), illetve a vasútállomástól DNY-i irányban (V.).

Jelmagyarázat:

I.	Fecskeparti agyagbánya, téglagyártás megszűnt
II./2 - III./4	Havranek János utca térsége
IV./6	Jelenlegi Videoton területe
V./7, 8	Börgöndi út környéke
VI./9	Kiskút útja, későbbi Mann-téglagyár
VII./11	A Sós-tó térsége, téglaszárító
XIII./25	Városi téglagyár, Hóhár kúti dűlő

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

VÁLTOZÁSOK A 20. SZÁZAD ELEJÉN

A város alapvető működéséhez szükséges gyárak a vasútállomás és a Váralja sor között az 1920-as években létesültek. A város jelentős beruházásokba kezdett, ezért eladták az Őrhalmi szőlőket, és parcelláztak a Kisbasai-dűlőben is. Bolgárkertészeti számára bérbe adták a régi szennyvíztelep szomszédságában a Basa-árok melletti területet, ahol kiváló öntözési lehetőség volt. A megfogytakozott városi föld szántóin 1926-tól a város megszüntette a gazdálkodást: kisbérletbe adta a parasztoknak.

A Sóstó nyugati oldalán a 20. század elején kezdett beépülni a Sárkánykúti dűlő a szabályos utcahálózattal és telekosztással szőlőparcellákon. A kertvárosi beépülés a tilalom ellenére már a múlt század elején elkezdődött, valójában az 50-es évek végén kapott nagyobb lendületet.

Bár ez a terület földrajzilag a Sóstóhoz tartozik, a helybéliek Maroshegyhez számítják. Az 1929-es városi utcanévadás során Sóstó – akárcsak Maroshegy – utcáit az elszakított országrészek közül Erdély és Partium városairól nevezték el.

A „Hátszeg” – Homokgödri dűlő – a századforduló idején a várost körülvevő tanyagyűrű része volt. Már az 1900-as évek elején megkezdődött a betelepülés a kanizsai vasútvonal kanyarjában.

Az 1930-as évek végére Alsóváros és Homoksor utcái szinte teljesen benépesültek. kisparaszti életformát nyújtó munkásnegyedként. A Homoksor és a Csíkvári út között létrejött a város új vásártere a hajdani homokbánya területének felöltésével, rendezésével, a megszüntetett belvárosi Széna-téri helyett.

A Jancsárkúti dűlő beépülése is az 1920-as évektől fokozatosan alakult ki. Ez a terület is a homokbánya megszüntetésével és a terep rendezésével vált beépítésre alkalmassá. A telekszerkezet meghatározó eleme a hajdani Palotavárosi kapcsolat volt, amelyet később a vasút megépítése elvágott. Az akadályt az 1940-es években épített hosszú felüljáró híd oldotta fel.

1921. Szathmáry-féle térkép

1939. Szathmáry-féle várostérkép

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

SÓSTÓI MŰHELYBŐL LÉGIBÁZIS

1916-ban a hadügyi kormányzat döntése alapján katonai objektum létesítését határozták el Székesfehérvár határában, a Sóstó alatt meglévő katonai lőtér és a sárkányhegyi szőlők között. Először ez a sóstói reptér kezdte meg működését, kaszárnyákat, hozzátartozó katonai létesítményeket és – a léghajó tartozékának, a léggömbnek feltöltésére – hidrogéngázgyárat építettek. 1917 őszére már huszonegy épület állt, volt repülő anyag szertár és gépműhely is. Az első világháború után a megszállás elől menekült gépeket ide telepítették. A sóstói reptér 1921 után végleg a magyar repülés ipari bázisává vált (kezdetben a trianoni tiltás miatt „Sóstói műhely” fedőnéven), majd 1930. második felétől légibázissá bővült. A sóstói a Légügyi Hivatal szerint, az egyik legjobban felszerelt repülőtere lett az országnak. A Sóstói Repülőgépjavító Üzem volt az egyedüli az első világháború óta, amely kis szériában, új repülőgépeket állított elő, és repülőkísérleti telepként is működött. A légibázist 1936–1937. között tovább bővítették déli irányba. A bővített létesítmény már Táci repülőterként szerepelt, ugyanis Táciig értek a területi kisajátítások. 1944-ig műszaki bázis és ejtőernyő javító-készítő üzem is szolgált a repülést.

1944. Repülőterek Fehérváron - jelmagyarázat

1. Sóstói repülőtér	6. Andorka-tanya
2. Táci úti repülőtér	7. Téglagyár
3. Börgöndi repülőtér	8. BOLÓR (bomba- és lőszerraktár)
4. Székesfehérvár-repülőtér v.mh.	9. Vasúti őrház
5. Vasúti őrház	10. Börgönd vasútállomás

Satírozott terület: A Táci úti és börgöndi repülőtereket összekötő tervezett garulópálya alapozásának megkezdett része.

1944 tavaszán a német megszálláskor Sóstón is nagyszámú és jelentős német katonai repülőerő tartózkodott. Majd 1947-ig a szovjet katonai légierők vadászrepülő alakulata, és 1957 márciusáig a magyar honvédség használta. A Sóstói, illetve Táci Repülőtér ezután az MHSZ birtokába, illetve használatába került. 1959-ben szovjet harci helikopter ezred települt rá, és egészen a szovjet csapatok Magyarországról történő végleges kivonulásáig a szovjetek használták. Közben a 62. Ejtőernyős Zászlóalj is a Táci Repülőtérre települt a felszámolásáig.

Az ezredforduló éveiben a volt repülőgép javító bázis (motorjavító) helyén létesült a később autóbuszokat gyártó IKARUS gyár, a Sóstói és a Táci Repülőtér helyén a város 1990 után a Sóstói Ipari Parkot fejlesztette

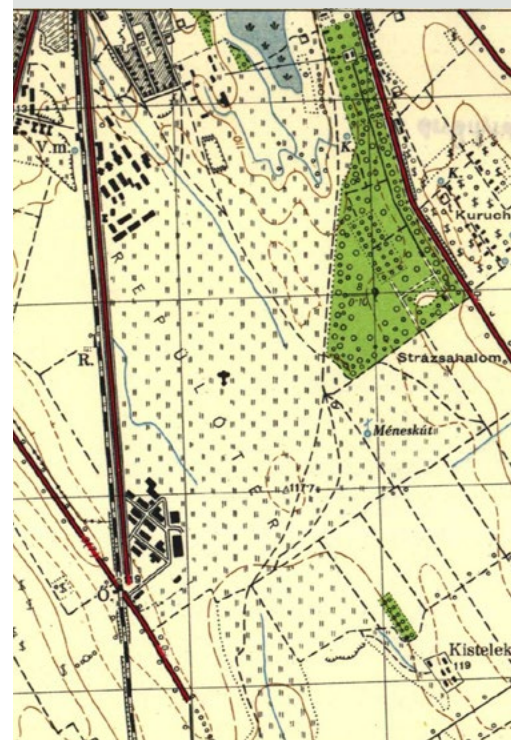
A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ÉVEK

Már az 1940-es rendezési terv is szorgalmazta a Sárkeresztúri út és Rácszerűk közötti ék alakú nyílásban a városi terület szabályos, kis telkekre történő felparcellázását. Itt az 50-es években falusias jellegű utcák jöttek létre. A kertes munkásnegyed utcáinak névadása is találó (Akácfa, Diófa, Nyárfa, stb).

9.2. A székesfehérvári és a börgöndi repülőterek 1944-ben

1944. Repülőterek Fehérváron

1951. Katonai felmérés

III. 9/4. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete településszerkezeti kialakulása

A közeli Szentlélek temetőben az 1960-as évekig temetkeztek, ekkor az autópályát építésével felszámolták a temető egy részét a kápolnával. 1990 óta katonai temető az I. és II. világháborús magyar és német hősi halottak rendezett és gondozott parcelláival.

A Váralja területe a vasút közelsége következtében a II. világháborúban súlyos károkat szenvedett. A háború utáni várostervezés tiltotta a pályaudvartól délre lakóterület kialakítását, hosszú távon itt iparterületet írtak elő. A tervezett nagyszabású program azonban – nagyrészt felüljáró hiányában – nem valósult meg. A terület máig beépítetlen, csak a vasúti területhez simuló sáv ipari fejlesztése történt meg. A középső rész déli irányban jelenleg beépítetlen külterület, az autópályáig nyúló dűlők nagyrészt mezőgazdasági művelés alatt állnak. Ez a vidék a város terveiben több ízben szerepelt merész fejlesztési elképzelések helyszínéül.

A vasúti felüljáró híd az 1930-as évek végén a város nagyszabású utépítési programja során épült. Az alatta áthaladó Széchenyi út az Alsóváros – Váralja egyetlen közúti kapcsolata Székesfehérvár többi városrészével.

Délebbre a főutak mentén a 70–80-as években kisebb-nagyobb gazdasági vállalkozások telepedtek le. A Börgöndi úton jelentős területet foglal el az ALBA VOLÁN Zrt telephelye. Az út túloldalán található a főként állattenyésztéssel foglalkozó Aranykorona RT (korábban Kossuth Tsz.) központja és telephelye.

Alsóváros – Sóstó a gyakorlatban nem minősül egy önálló városrésznek. Míg a Széchenyi út közelében lévő régebbi beépítés a túloldali Váralja életével fonódik össze, addig nyugati oldala szerves része Maroshegy 130 éves történelmének.

IPARI PARKOK DÉLEN

A 20. század első felében a háborús szükségletek kielégítésére létesült a repülőtér a város déli határában. Mellette jelentős közterületeket adott a város 1917-ben a Zeppelin – léghajókat töltő hidrogéngyár és javítóműhelyek felépítéséhez. E kis repülőgép javító műhelycsoportból fejlődött ki a később nemzetközi híré IKARUSZ autóbuszgyár, majd ez lett a magja az ezredfordulón a déli irányba jelentősen megnövelt területen az Ikarus Székesfehérvár Ipari Parknak.

Székesfehérvár városában 1936-tól már három repülőtér is működött, melyek nagy katonai forgalmat bonyolítottak, majd 1944-ben szovjet kézre kerültek. Az ezredfordulón a 63-as déli elkerülő út és az M7 autópálya között, a hajdani Sóstói és Táci reptér területén, mely 1991-ig szovjet katonai légi bázis volt, létrehozták a Sóstói Ipari Parkot.

1988. Felmérés

IKARUS Székesfehérvár Ipari Park és
Sóstói Ipari Park

III. 9/5. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete védett örökségi értékei

A több egységből álló, általunk szándékosan összevontan vizsgált városrész egy része hosszú egyutcás külvárosként egybeolvadt a középkori Fehérvárral, a többi a városmagtól távolabb eső déli terület beépítetlen volt. A régészeti kutatások szerint már az őskorban és a középkorban is lakták, területén több középkori kísérőfalut is számon tartunk. Már a római korban jelentős útvonalak – elsősorban hadiutak – határolták, szelték át. Ezen a részen a mocsaras területeken kívül a városnak legelői, értékes termőföldjei voltak, homokbányászatot is folytattak, később szőlőhegy is volt. A város terjeszkedésével a Sárkeresztúri út mentén alakult ki az Alsóváros városrész, az egykori Égett-város folytatásaként. A Sóstó és környéke, természeti adottságai következtében jószerivel mindig beépítetlen maradt. Nyugatabbra a Váralja területe ma is az autópályáig nyúló dűlőkből áll. E hármas tagolású területen a 18. század közepétől 150 év alatt három felekezeti és egy városi temető létesült.

Az 1860-as években kiépült vasút és állomása, mint fontos városfejlesztő tényező, a vaspályákkal markáns építészeti változást jelentett a terület északi peremén és nyugati határán. A vasút a területet el is szigetelte a városmagtól, ez máig is csak korlátozottan oldódott fel. A vasútépítés viszont vonzotta a munkáslakás telepeket a vidékről tömegesen betelepülő munkaerő számára. Így épültek be a 20. század elejétől fokozatosan a vasúthoz közeli északi dűlők, egykori homokbányák. A váraljai részen a vasúttól délre fekvő teljes sáv gazdasági területté alakult, délebbre nagyterületű telephelyekkel. Itt az újabb lakóterületi egységek egy észak – dél irányban felfűzött laza láncot alkotnak.

Alsóváros vagy Sóstó a gyakorlatban nem minősül önálló városrésznek, a Széchenyi út túloldalán elterülő Váralja életével összefonódnak. Sőt a nyugati szomszéd, Maroshegygel összefüggésben, a terület beépülésével időnként elmosódtak a határok. A történeti folyamat az egyes részek szerkezetében, beépítésében, utcaképében és épületállományában is nyomon követhető.

A vizsgált területnek ma is csak kisebbik hányada beépített. Összkép, vagy sziluett szempontjából nem tartozik a város karakteres részei közé. Az időben és térben is nehezen összefoglalható beépülés következtében az épület állomány jellege, stílusa csak lokális kis egységekben határozható meg. A főutak mentén a mai kereskedelmi, gazdasági célú átalakulás a rendkívül vegyessé vált, szinte meghatározhatatlan arculatú utcaképekben is tükröződik.

A 20. század elején országos döntés alapján erre a déli területre települt a város első repülőtere a Sóstón, kaszárnyákkal, hozzátartozó katonai létesítményekkel, műhelyekkel. Mindezt 1930-tól további területi bővítéssel komoly légibázissá fejlesztették, aminek a II. világháborúban és a következő évtizedekben is meghatározó stratégiai szerepe volt.

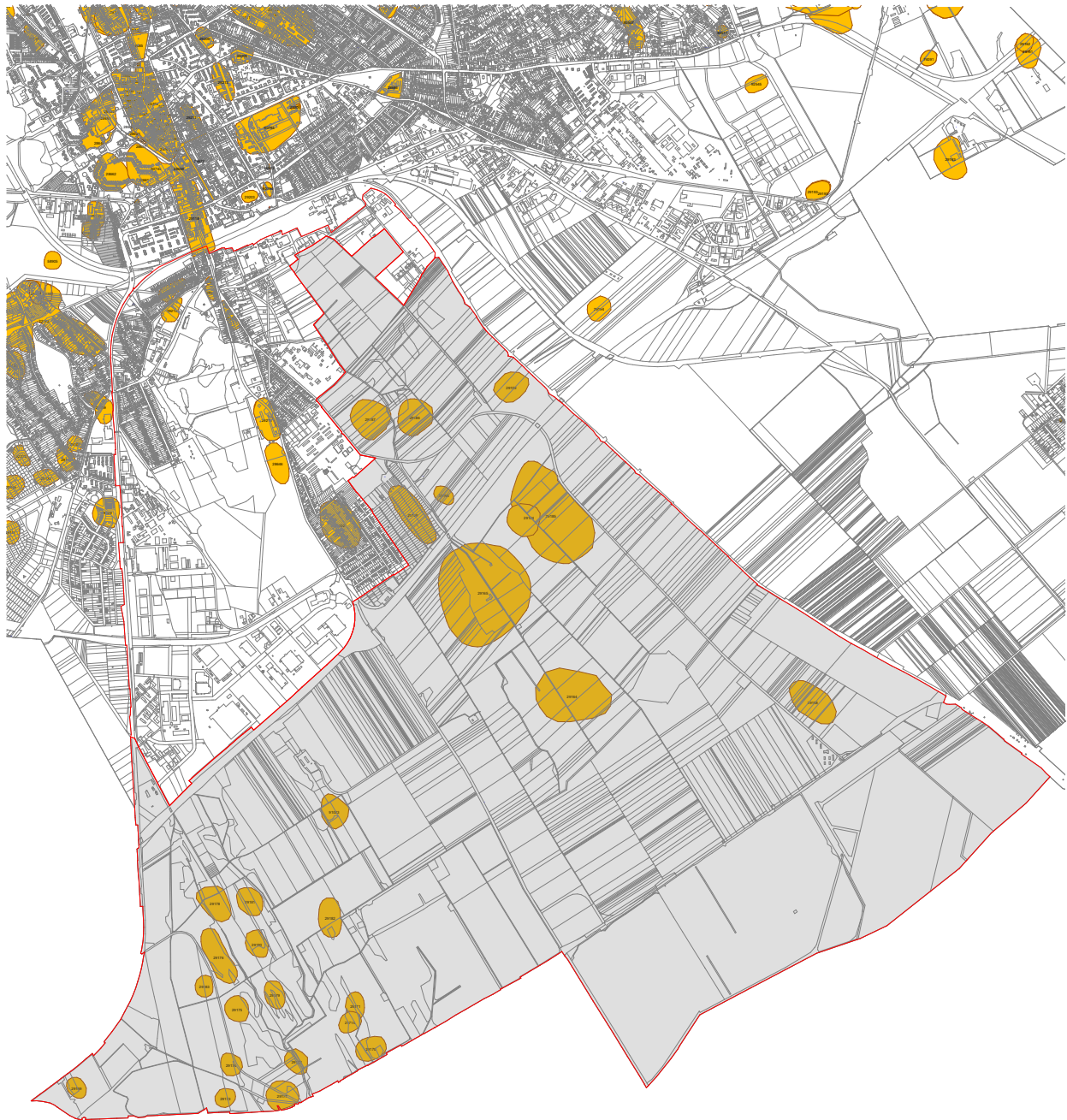
A Sóstói Repülőgépjavitó Üzem fontos szerepet töltött be a magyar repüléstörténetben. Ennek telephelyén és csarnokaiban alakult meg az 1960-as években a később világhírnevet szerző, autóbuszokat gyártó IKARUS üzem. A Sóstói és a Táci repülőterek helyén a város 1990 után ipari parkot fejlesztett ki, a börgöndi repülőtér korlátozott mértékben ma is működik.

A fentiekben ismertetett fejlődési folyamattal magyarázható, hogy a városrészben nincs országos védelem alatt álló műemlék, és e tanulmányban sem teszünk e védelemre javaslatot. A helyi védelem eszközeivel azonban felkelthetjük a figyelmet azokra az építményekre, melyek kiemelkedő örökségi elemei a városrész történetének és arculatának, valamint magas szinten képviselik koruk egyházi, polgári vagy ipari építészetét.

III. 9/5.1.1. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek térképe

III. 9/5.1.1. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek térképe

Külterület

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

1. ŐSKOR Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
215	29123	Széchenyi utca –Csikvári utca torkolata	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		7285/1, 7286, 7287, 7288, 7289, 7292		
258	29166	Rác-szérűk	település	őskor, római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020371/3, 020371/5, 020371/7, 020371/9, 020371/4, 020371/6, 020371/8, 020371/10		
262	29170	Alsó-parlag	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020456/1		
264	29172	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020456/1, 020457, 020458, 020459/2, 020459/3		
265	29173	Gulya-mező	település	őskor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020463/1		
266	29174	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020459/3, 020460, 020461/4, 020463/1		
267	29175	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020459/3		
268	29176	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020477		
270	29178	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020477, 020482/2, 020488/5, 020488/9, 020479/1, 020483, 020488/7,		
271	29179	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020459/3		
272	29180	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020477, 020479/1, 020479/4		
273	29181	Gulya-mező	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020479/1, 020479/4, 020479/5, 020480		
274	29182	Felső-nagy-dűlő	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020442, 020452/1, 020453, 020454/1		
276	29184	Középső-dűlő –Szérűk-melletti-dűlő között	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020391/2, 020391/4, 020391/6, 020391/22, 020391/3, 020391/5, 020391/7, 020391/23		
278	29186	Kis-küti-dűlő	település	őskor, római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020368/2, 020368/9, 020368/12, 020368/15, 020368/18, 020368/7, 020368/10, 020368/13, 020368/16, 020368/53, 020368/8, 020368/11, 020368/14, 020368/17, 020368/54		
279	29187	Börgöndi út	település	őskor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020366/8, 020366/10, 020366/12, 020366/14, 020366/19, 020368/18, 020366/9, 020366/11, 020366/13, 020366/15, 020367, 020368/19		

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
280	29188	János-futása-dűlő	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020420/16, 020420/23, 020420/25, 020420/27 020420/21, 020420/24, 020420/26,		
281	29189	Sárkány-kúti-dűlő	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020374/2, 020376/52, 020376/72, 020376/99, 020379/104, 020375/10, 020376/53, 020376/73, 020376/100, 020379/105, 020376/35, 020376/54, 020376/74, 020379/68, 020379/106, 020376/36, 020376/55, 020376/75, 020379/88, 020379/111, 020376/37, 020376/56, 020376/76, 020379/89, 020379/112, 020376/38, 020376/57, 020376/77, 020379/90, 020379/113, 020376/39, 020376/58, 020376/78, 020379/91, 020379/114, 020376/40, 020376/59, 020376/79, 020379/92, 020379/115, 020376/41, 020376/60, 020376/80, 020379/93, 020379/116, 020376/42, 020376/61, 020376/81, 020379/94, 020379/117, 020376/43, 020376/62, 020376/82, 020379/95, 020379/118, 020376/44, 020376/63, 020376/90, 020379/96, 020379/119, 020376/45, 020376/64, 020376/92, 020379/97, 020379/120, 020376/46, 020376/65, 020376/93, 020379/98, 020379/121, 020376/47, 020376/67, 020376/94, 020379/99, 020379/122, 020376/48, 020376/68, 020376/95, 020379/100, 020379/123, 020376/49, 020376/69, 020376/96, 020379/101, 020379/124, 020376/50, 020376/70, 020376/97, 020379/102, 020379/125, 020376/51, 020376/71, 020376/98, 020379/103,		

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel és mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

2. RÓMAI KOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
257	29165	Sárkánykúti-dűlő	település	római kor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020386/2, 020386/12, 020386/18, 020386/24, 020387, 020391/22 020386/7, 020386/13, 020386/19, 020386/25, 020388/1, 020386/8, 020386/14, 020386/20, 020386/26, 020388/6, 020386/9, 020386/15, 020386/21, 020386/30, 020388/7, 020386/10, 020386/16, 020386/22, 020386/31, 020388/8, 020386/11, 020386/17, 020386/23, 020386/32, 020389,		
258	29166	Rác-szérűk	település	őskor, római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020371/3, 020371/5, 020371/7, 020371/9, 020371/4, 020371/6, 020371/8, 020371/10		

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
277	29185	Rácz-temető-dűlő	település	római kor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020389, 020391/2, 020391/5, 020391/8, 020391/21, 020390, 020391/3, 020391/6, 020391/9, 020391/22, 020391/1, 020391/4, 020391/7, 020391/12, 020391/23		
278	29186	Kis-kúti-dűlő	település	őskor, római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020368/2, 020368/9, 020368/12, 020368/15, 020368/18, 020368/7, 020368/10, 020368/13, 020368/16, 020368/53, 020368/8, 020368/11, 020368/14, 020368/17, 020368/54		

Lelőhelyek védeltsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

3. NÉPVÁNDORLÁSKOR

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
5	21714	Alsó-parlag	szórványtelep	népvándorlás-kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020456/1		

Lelőhely védeltsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

4. HONFOGLALÁS KOR / KORA ÁRPÁD-KOR

Temető

Székesfehérvár – Sárkeresztúri út

1915-ban lövészárkok ásása közben fedezték fel az első sírt a Sárkeresztúri út nyugati oldalán található Kuruc-dombon. A sír előkerülését követően Marosi Arnold leletmentő ásatást folytatott, amelynek során 31 kora Árpád-kori temetkezést tárt fel. Bakay Kornél a temetőtöredék használati idejét a 10. század második harmadára helyezte. Kralovánszky Alán a Sárkeresztúri út mellett előkerült sírokat és a közelében található Székesfehérvár-Sóstó lelőhelyen feltárt temetkezéseket egy temető részének tartotta. Leletek: H típusú, kétélű kard; téglalap alakú hevedercsat; trapéz alakú kengyelpár; csikózabla; vaskés; gyöngyök; bronz pántgyűrűk; különböző típusú huzalkarperecek.

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
308	29216	Sárkeresztúri úti temető	bizonytalan, temető ¹	ismeretlen, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		7617/4, 7617/5, 7617/7, 7617/8,	7617/10, 7617/11, 7617/13, 7617/14,	7621/2, 7622/3, 7622/4, 7623,
		7625/1, 7625/2,	7840, 7841/1,	7888, 7889,
		7757,	7877/6,	7890/1,
		7839,	7877/7,	7891/1,

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közműekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Székesfehérvár – Sóstó

1925-ben a székesfehérvári evangélikus temetőtől délre található dombháton homokbányászat közben mintegy tíz sírt fedeztek fel és dúltak szét. Az ekkor előkerült sírok leleteit beszállították a Szent István Király Múzeum részére. 1934-ben a területen tovább folytatódott a homokkitermelés, amelynek következtében újabb temetkezéseket pusztítottak el, azonban ezek leletei közül mindössze csak egy edény és két emberi koponya került a múzeumba. Leletek: félhold alakú csüngő; bronz fejcsigolya; hegyesdű végű, nyitott ezüst huzalgolyó; egyszerű, nyitott bronzkarikák; egyszerű, zárt bronzkarikák; S végű bronzkarikák; négyzet átmetszetű bronz nyakperce.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
170	28646	Sóstó	temető	honfoglalás kor
Helyrajzi szám / HRSZ		7617/2, 7617/14, 7897/37		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közműekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Székesfehérvár – Vízművek²

1956-ban a sóstói vízműtelep északi részén földmunkák közben egy sírt fedeztek fel, az előkerült tárgyakat beszállították a székesfehérvári múzeumnak. Fitz Jenő leletmentő ásatás keretén belül hitelesítette a korábban előkerült temetkezés helyét. Az ásatás során további két, részben bolygatott sírt tárt fel a domb partfalában. A feltárás során megállapította, hogy a feltárt sírok egymástól nagyobb távolságra, rendszertelenül feküdtek. Bakay Kornél a temető feldolgozása során az előkerült sírokat a 10. század második felére helyezte. 1971-ben Kralovánszky Alán további tíz, teljesen bolygatott, valamint két, in situ temetkezést mentett meg a Vízmű területén. (I. tábla 1-2. kép) 1993-ban a lelőhelyen hitelesítő ásatást végzett Fancsalszky Gábor és Hatházi Gábor, az ásatás során megállapították, hogy az M7-es autópályához kapcsolódó bekötőút építése következtében a lelőhelyet teljes mértékben elpusztították. Az előkerült leletek: Y típusú, kétélű kard; rombusz alakú nyílcsúcsok; trapéz alakú kengyel; lant alakú csíholó; vaskés; kova; csont tűtartó; vascsat; gyöngyök; vaskarika.

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

5. KÖZÉPKOR

Erődítés (II. tábla 1-2. kép)

A Széchenyi utca – vasúti híd környékén, a földerőd felmérésekor a töltések korát 16. századi cserepekkel határoztuk meg, melyeket a Hosszú-sétatér – Csikvári út – Váralja sor – vasúti híd környékén gyűjtöttünk 1987-ben. A 16. századi leletanyag mellett 12-15. századi cserepek is előkerültek

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
179	28657	Széchenyi utca – Vasúti híd környéke	erődítés, település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		7290, 7294, 7296, 7298, 7299, 7293, 7295, 7297,	7300	

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
251	29159	Új-kúti-dűlő	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020357/20, 020357/21, 020357/22		
277	29185	Rácz-temető-dűlő	település	római kor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020389, 020391/2, 020391/5, 020391/8, 020391/21, 020390, 020391/3, 020391/6, 020391/9, 020391/22, 020391/1, 020391/4, 020391/7, 020391/12, 020391/23		
279	29187	Börgöndi út	település	őskor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020366/8, 020366/10, 020366/12, 020366/14, 020366/19, 020368/18, 020366/9, 020366/11, 020366/13, 020366/15, 020367, 020368/19		
376	91003	Külső-Csensuális	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020449/3, 020449/5, 020483, 020492/14, 020449/4, 020449/6, 020492/3,		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Csabja (III. tábla)

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
261	29169	Ragyogó	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020468		
263	29171	Alsó-parlag – Felső-nagy-dűlő között	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020456/1		
265	29173	Gulya-mező	település	őskor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020463/1		
269	29177	Gulya-mező	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020/2, 020459/2, 020460, 020462, 020459/1, 020459/3, 020461/1, 020463/1		
275	29183	Gulya-mező	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020476		

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

Salamonfölde

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
179	28657	Széchenyi utca – Vasúti hid környéke	erődítés, település ³	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		7290, 7294, 7296, 7298, 7300 7293, 7295, 7297, 7299,		
214	29122	Széchenyi utca – Szárcsa utca köze	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		7621/3, 7649, 7653, 7657, 7661, 7665, 7669, 7646, 7650, 7654, 7658, 7662, 7666, 7670/1 7647, 7651, 7655, 7659, 7663, 7667, 7648, 7652, 7656, 7660, 7664, 7668,		
216	29124	Bercsényi utca – Homoksor köze	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		7114, 7124, 7134/1, 7144, 7177, 7187, 7219, 7115, 7125, 7134/2, 7145, 7178, 7188, 7220, 7116, 7126, 7136, 7146, 7179, 7189, 7221, 7117, 7127, 7137, 7147, 7180, 7205, 7222, 7118, 7128, 7138, 7151, 7181, 7213, 7223, 7119, 7129, 7139, 7166, 7182, 7214, 7224, 7120, 7130, 7140, 7173, 7183, 7215, 7225, 7121, 7131, 7141, 7174, 7184, 7216, 7226, 7122, 7132, 7142, 7175, 7185, 7217, 7227, 7123, 7133, 7143, 7176, 7186, 7218, 7228/4		

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Ürömegyháza

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
256	29164	Rövid-koldus-telek – Laposháti-dűlő találkozása	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020404/2, 020404/7, 020404/12		
257	29165	Sárkánykúti-dűlő	település	római kor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020386/2, 020386/12, 020386/18, 020386/24, 020387, 020391/22, 020386/7, 020386/13, 020386/19, 020386/25, 020388/1, 020386/8, 020386/14, 020386/20, 020386/26, 020388/6, 020386/9, 020386/15, 020386/21, 020386/30, 020388/7, 020386/10, 020386/16, 020386/22, 020386/31, 020388/8, 020386/11, 020386/17, 020386/23, 020386/32, 020389,		

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

6. ISMERETLEN KOR

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
294	29202	Órhalmi szőlők	település	ismeretlen
Helyrajzi szám / HRSZ		7952, 7968, 7982, 7992, 8021/1, 8031/1, 8040/2, 7953, 7970, 7983/1, 7993, 8021/2, 8031/2, 8041/1, 7954, 7971, 7983/2, 7996, 8022/1, 8032/1, 8041/2, 7955, 7972, 7984/1, 7997, 8022/2, 8032/2, 8042/1, 7956, 7973, 7984/2, 7999/2, 8023/1, 8033/1, 8042/2, 7957, 7974, 7985/2, 8000, 8023/2, 8033/2, 8043/1, 7958, 7975, 7986/1, 8001/2, 8024/1, 8034/1, 8043/2, 7959, 7976/1, 7986/2, 8002/1, 8024/2, 8034/2, 8044/1, 7963, 7976/2, 7987/1, 8003/1, 8025/1, 8035/1, 8044/2, 7964/4, 7978/1, 7987/2, 8008, 8025/2, 8035/2, 8045/1, 7964/6, 7978/2, 7988/1, 8017/1, 8026/1, 8037, 8045/2, 7964/8, 7979/1, 7988/2, 8017/2, 8026/2, 8038/1, 8046/1, 7965/2, 7979/2, 7989/2, 8018, 8027, 8038/2, 8046/2, 7966, 7980/1, 7989/3, 8019, 8028, 8039/1, 8047/1, 7967/1, 7980/2, 7990/2, 8020/1, 8029, 8039/2, 8047/2, 7967/2, 7981, 7991/2, 8020/2, 8030, 8040/1, 8048/1, A felsorolás a következő oldalon folytatódik.		

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
Helyrajzi szám / HRSZ		A felsorolás az előző oldalról folytatva: 8048/2, 8052/1, 8054/2, 8056/3, 8058/2, 8061/4, 8067, 8049/1, 8052/2, 8055/1, 8057/3, 8058/3, 8062/1, 8068, 8049/2, 8053/1, 8055/2, 8057/4, 8058/4, 8063, 8069 8050, 8053/2, 8056/1, 8057/5, 8058/5, 8065, 8051, 8054/1, 8056/2, 8057/39, 8061/3, 8066,		
307	29215	Csikvári utca –Homoksor köze	bizonytalan	ismeretlen
Helyrajzi szám / HRSZ		7065, 7074/4, 7078, 7113, 7121, 7131, 7066/1, 7075, 7107, 7116, 7124, 7132, 7073, 7076, 7108, 7117, 7126, 7134/2 7074/3, 7077, 7112, 7120, 7127,		
308	29216	Sárkeresztúri úti temető	bizonytalan, temető	ismeretlen, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		7617/4, 7617/10, 7621/2, 7625/1, 7840, 7888, 7897/37, 7617/5, 7617/11, 7622/3, 7625/2, 7841/1, 7889, 7897/38 7617/7, 7617/13, 7622/4, 7757, 7877/6, 7890/1, 7617/8, 7617/14, 7623, 7839, 7877/7, 7891/1,		

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel és mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

JEGYZETEK

- 1 Erre a lelőhelyre lokalizálható a kora Árpád-kori temető, ezért kiegészítésre került a jelenség és a lelőhely kora.
- 2 A közhiteles lelőhelynyilvántartásban nincsen jelölve a temető, nem rendelkezik lelőhelyazonosítóval, mert valószínűleg teljesen megsemmisült.
- 3 Salamonföldre település erre a lelőhelyre lokalizálható, ezért a jelenség kiegészült.

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

26

I. TÁBLA

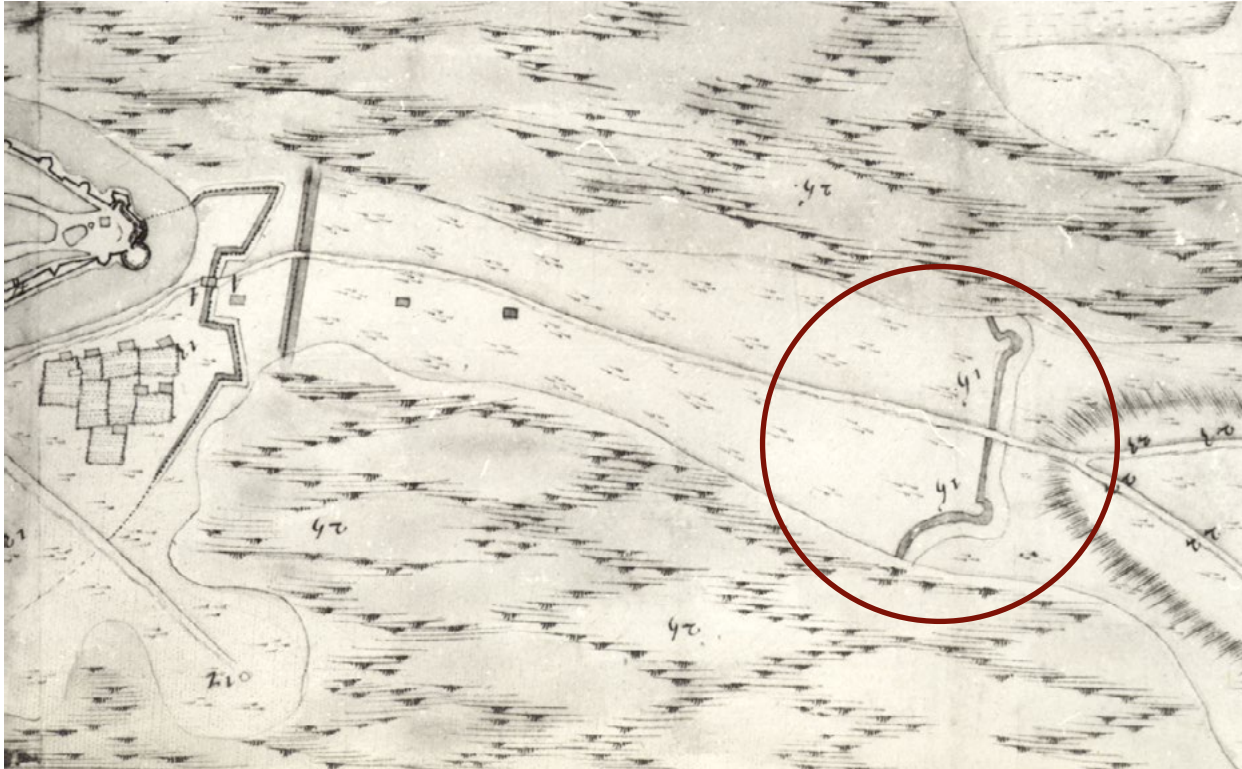
1. kép: Vízművek terén feltárt sírok. 12. sír. Forrás: SZIKM Adattár

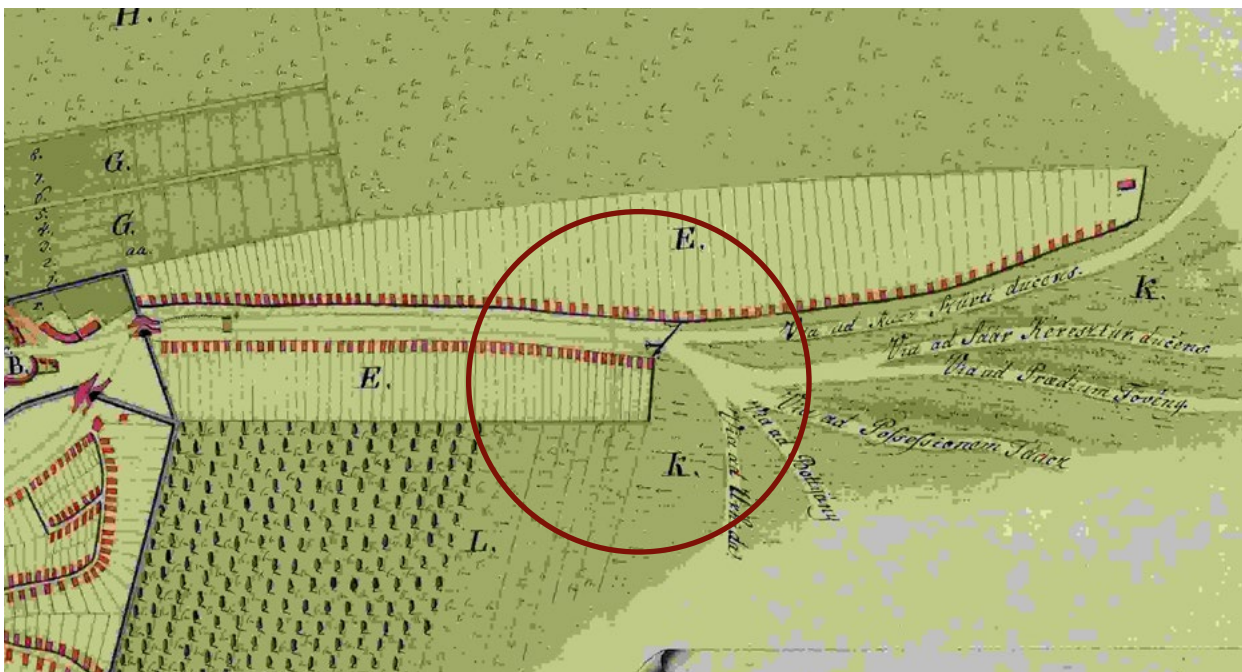
2. kép: Vízművek terén feltárt sírok. 9. sír. Forrás: SZIKM Adattár

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

II. TÁBLA

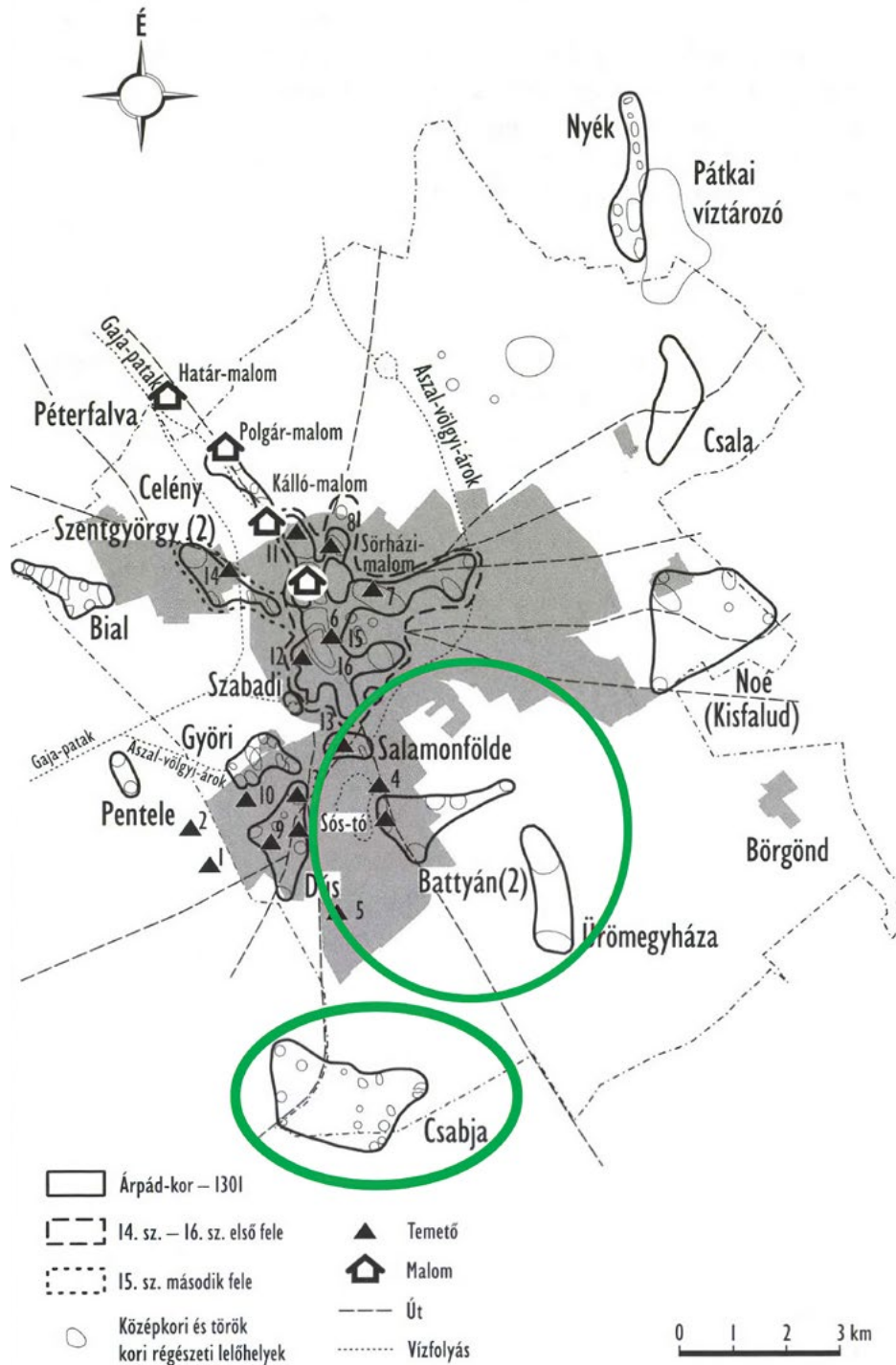
1. kép: A mai Széchenyi utca – Vasúti híd környéke ábrázolása korabeli térképeken.
La Vergne féle felmérés 1689.

2. kép: A mai Széchenyi utca – Vasúti híd környéke ábrázolása korabeli térképeken.
Liptay János féle felmérés 1797.

III. 9/5.1.2. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

III. TÁBLA

1. kép: Középkori falvak, honfoglalás kori és középkori temetők Székesfehérvár közigazgatási határain belül.
Siklósi Gyula nyomán.

(Megjegyzés: Székesfehérvár középkori kiserőfalvait ábrázoló rajzon a Battyán(2) falu az újabb kutatások szerint nem itt helyezkedett el, ábrázolása ezen a helyen téves)

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

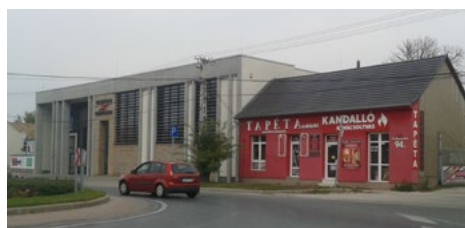
A vizsgált belterület nagy része lakóterület, és több egységre osztható. A történeti folyamat az egyes részek szerkezetében, beépítésében, utcaképében és épületállományában is nyomon követhető.

Az egyes típusok tükrözik az építés korát, ütemességét és már maga a helyszín is utal az egykori építő társadalmi, anyagi helyzetére, valamint tükrözik a szokványos építési szokásokat, irányzatokat. Hagyományos fejlődési sorrend:

- egytraktusos hosszúház nyeregtetővel, utcai oromfallal (ún. parasztház)
- egytraktusos hosszúház nyeregtetővel, utcára befordított keresztzárnyal
- utcai keresztzárnyak zárt sorú csatlakozása, kisvárosias jelleg
- polgári ízléssel átalakított utcai homlokzatok, udvari szárny változatlan
- sátozott kockaház
- organikus megnyilvánulások
- népies gyökerű, modern formavilág alkalmazása (pl. villák, ONCSA házak)
- utóbbi évtizedek tendenciái: növekedés a magasba, szintszám növekedés, tetőtér beépítés, bonyolult alaprajzú mediterrán tetőzetek, ugyanaz lapostetővel és fekete-fehérben, stb.

A./ ALSÓVÁROS, VOLT ÉGETT-VÁROS, TÓVÁROS

A városrészben a legrégebbi lakott területnek a **Széchenyi utca – Szárcsa utca környéke** számít. Az egyutcás szerkezet változatlanul megmaradt, a Széchenyi és Szárcsa utca mindkét oldalán egy-egy teleksor fűződik fel az utakra. A Vörösmarty tértől dél felé tartó, folyamatos településszövetet az 1860-ban létesített vasútvonal szelte ketté. Az utcakép tükrözi a történelmi fejlődést. Mindenkor főút lévén, hamarabb alakult át, mint a belső részek. Ezzel magyarázható, hogy a fő jellemző a zárt sorú beépítés, oldalhatáron álló már csak elvétve található. A térség ma is változóban van, a lakófunkciót a kereskedelmi, szolgáltató szerep készült felváltani. A szintek száma is növekszik a központ közelében. A régi lakóházakból kereskedések, telephelyek alakulnak, és a környéken már több emeletes üzletház épült. Ez a változás még a régi trafóházat is érinti.

Már az 1940-es rendezési terv is szorgalmazta a Sárkeresztúri út és a Börgöndi út menti Rácszerűk között, egy ék alakú városi terület szabályos, kis telkekre történő felparcellázását. Itt az 50-es években falusias jellegű, hagyományosan, félig zárt sorúan beépített utcák jöttek létre, a „**Fa utcák**” **kertes munkásnegyed**, melyek kedves, békés hangulatukat a mai napig megőrizték. A házak oldalhatáron állnak, legtöbbször hagyományos oromfalas parasztház, melyek akár száz évvel korábban is épülhettek volna. Az utcák névadása is találó.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A Sárkeresztúri út menti terület szőlőhegygé válása a 19. század végén kezdődött, az Öreghegyet sújtó filoxéra járvány mentesítésére. A környék magaspontja, a Kuruchalom körül korábban is volt szőlő. Fehérvár többi szőlőhegyéhez hasonlóan itt is a „törvényszegő” kintlakás indította el a beépülést, ami az 1972-es belterületbe vonással vált véglegessé. Az 1990-es években történt további parcellázások már katonásan szabályos tömböket, utcákat és telkeket eredményeztek, kialakult az Örhalmi szőlők kertvárosrész. Az utcakép is ezt a fejlődést tükrözi. A szőlőhegyi időszak megmaradt régi épületei, présházak, pincék és falusias lakóházak, a Kurucdomb környékén, a Szőlő utcában még kis számban megtalálhatók. A 60-70-es években épült sáttortetős kockaházak is hangsúlyos elemei az utcaképnek. A lakóterület déli részen már csak új házak láthatók, a mai családi házas övezetekre általánosan tipikus, divatos, színes utcaképekkel.

B./ VOLT SÁRKÁNYKÚTI DÚLÓ – SZŐLŐHEGY

A terület szerkezete a szőlőhegyi alapokra épült, a 130 évvel ezelőtti városi parcellázás eredményét jelzi az utcahálózat és a telekosztás szabályossága. A homokdomb gerincén haladó Kolozsvári utca beépülése volt a kezdet. A Segesvári utcában az 1920-as években vitézi házhely céljára adott területet a város, ekkor épült be a magasabban fekvő, nyugati oldala, míg a másik oldalon a kiváló földje miatt gazdag konyhakertek voltak, házépítés csak a háború után kezdődött. A lakóterület nyugati peremén, az Alvinci utca mögött homokbánya volt, még a szocialista korszak kezdetén is lovaskocsival szállították ki a házak mögül és közül a homokot a környező nagy építkezéseihez, a helyiek szerint az Inotai erőműhöz. Ennek eredményei az összeérő hátsókertekben tapasztalható érdekes terepalakulatok, partfalak, szakadékok. Az utca fokozatosan, kezdetben hézagosan épült be, északi vége csak a bányászat felhagyása után.

A területen szinte egyöntetű az oldalhatáron álló beépítés. Az utcakép tükrözi az építési kort és a fejlődési folyamatot.

A Kolozsvári utca viszonylag szűk, még megtalálhatók a legkorábbi utcai oromfalas hosszúházak. Jellemző a háború utáni korszak is, ekkor sokan költöztek be Kislángból és sáttortetős kockaházakat építettek.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A széles, fasoros, „zöldalagutas” Segesvári utca Fehérvár egyik leghangulatosabb utcája, két oldala karakterében különbözik. A magasabb nyugati oldal módosabb, polgári karakterű, a keleti jobban tükrözi a háború utáni időket és a végében markánsan jelenik meg a múltat lerázó mai divat.

A vasút mentén zavartalanul feltárulkozó Alvinci utca beépítése őszintén árulkodik arról, mikor és hol zárták be a homokbányát, ott sorakoznak a kockaházak.

Az Alvinci-, Kolozsvári- és Segesvári utcák utcaképe örökségi érték, helyi területi védelemre javasolt. Meglévő épületek átalakításánál, újak építésénél a kialakult állapotot az épület elhelyezésénél, tömegalakításánál figyelembe kell venni. Új házak utcai épületmagassága feleljen meg a jobbra-balra álló 3-3 épület átlagértékével. Csak magastető és 35 fok feletti hajlásszög építhető.

A Segesvári utca egyik keresztutcájából is elérhető a Sóstó „információs központja” a nemrég kialakított tanösvény mellett. A „Zöld tanya” pihenőhely, szabadtéri rendezvények, természetvédelmi és történelmi foglalkozások színtere, miközben megismerhető a Sóstó élővilága. Az egyszerű nyeregtetős kis épület, az Árpád-kunyhó, a 19. század végén épült a mocsár közelében, csőszházként őrizte a környék szőlőit. Később a szőlőművelés megszűntével lassan erdő vette körül. A város mindig rászorulóik részére adta ki hajléknak. Az épület pusztulásnak indult. Természetvédő civil szervezetek vették pártfogásba (Zöld Kerekasztal Társaság, Geocaching, Gaja Környezetvédő Egyesület), rendbe tették a területet és az épületet is megvédték a pusztulástól. Ízléssel, szépen, eredeti értékeit tisztelven tartva újították fel 2005-ben.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A Battyhány utca mentén a vasúti átjárónál alakult ki valójában a két városrész közös központja. Az iskola, a templom, az orvosi rendelő működésével nemcsak a Sóstó környékét, de Maroshegyet is szolgálja. A terület beépülése az 1930-as években kezdődött. A központ jelleg inkább csak a funkciót illeti, a látvány szervezőerő híján maradt. Kivételt talán csak a templom jelent, aminek helyén 1939-ig mocsár volt.

Nehéz gazdasági helyzetben, dr. Proity Márton plébános szervezésében kezdődött a Szent Kristóf templom építkezése. A maroshegyi hívek az adakozásban és az építésben is kivették részüket. Egyhajós, nyeregtetős, félköríves szentélyű, modern templom, 1940-41-ben épült, tervezője Zvinszky József építész, főiskolai tanár volt. Homlokzata egyszerű, a kettős kapu felett négy, keskeny íves ablakkal. A torony a templom tömegétől különállóan készült. A nagyharang mellett lakik egy kisharang, mely egykor az iskolaudvaron állt haranglábban volt.

Mennyezete sík, a beton tartógerendák között kazetás fafödém, a mezőkben festmények. A főoltárt, szószéket, márvány mellvédet Urbányi Vilmos iparművész tervezte. A háromrészes oltárkép és a keresztút Bicskei Karle János munkája (1952). A jó arányú, visszafogott modern külső és az igényes belső tér összhangja teljes. A belső világítás átgondolást igényel.

A templommal együtt plébánia is épült. Több szoba készült kispapok részére. A szocialista időszakban állami lakásként adták ki. A 90-es években visszakapta az egyház. Az eredeti funkció mellett a maroshegyi katolikusok közösségi házáként is működik.

A várostól adományozott telken épült 1940-ben a templommal egyidőben az egyházközségi óvoda és kultúrház, szabadtéri színpaddal. A szocialista időszakban óvoda volt, a 90-es években visszakapta az egyház. Most a Karitásztól üzemelésében megnyílik a Szent Kristóf Ház, értelmi fogyatékosok napi foglalkoztatója. Mindkét épület esetében javasolt egy következő homlokzatfelújítás vagy bővítés során törekedni a templommal egységes építészeti jelleg visszaállítására.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

Már 1922-ben javasolta a városi iskolaszék a külterületeken 4 tantermes iskolák építését tanítólakással. A Maroshegyi Községi Elemi Vegyes Népiskola 1928-ban épült pályázaton elnyert állami segélyből, öszszenyitható két tanteremmel, amelyet a felekezetek imateremként is használtak. Az iskolához tanítólakás is épült. 1936-ban két tanteremmel bővítették. Az 1944/45-ös tanévben már 337 tanulója volt. Az iskolák háború okozta kárainak helyreállításában, a szülőkkel közösen, üzemek is tevékenyen részt vettek. A maroshegyi iskola újjáépítését a MÁV segítette. 1950-ben öt tanteremmel bővítették, a tornaterem 1970-ben készült el. 1989-ben korszerűsítették az iskolát.

Az északi területrészt különlegessége az 1938-ban épült 4 lakásból álló Batthyány utcai ONCSA-házsor. Szent István halála 900. évfordulójára sokgyermekes szegény családok számára készültek. A 4 fésűs beépítésű ház magas hajlásszögű nyeregtetővel készült. A homlokzat eredetileg nyerstégla burkolatú volt. A házak között, azokkal egybeépített tömör téglakerítés készült, középen kapuval. Az utcai homlokzaton a falba konzolos padot építettek, felette esővédő tetővel. A részben magyaros, erdélyi ornamentikájú, ugyanakkor modern házakat Thomas Antal (1889-1967) építész, festőművész vázlatai alapján Schmidl Ferenc és Molnár Tibor, a korabeli Városi Mérnöki Hivatal vezetője és főépítésze készítette.

Sajnos a mai állapotában a 4 ház négyféle módon lett felújítva, nem érzékelve az épületegyüttesnek az egységességben rejlő lényegét. Vonatkozik ez a téglaburkolatra és a nyílászárók méretére, anyagára egyaránt. Mára már csak egyetlen ház utcai homlokzata őrizte meg az eredeti téglafelületet, a többi különböző színű hőszigetelő vakolatban érvényesül, a házaktól teljesen idegen nyíláskeret motívumokkal. Az oldal-, és hátsókerti hozzátoldásoknak sincs köztük az eredeti színvonalas architektúrához. Az eredeti téglakerítés már csak néhány méteres szakaszon áll, helyette többféle díszes rácszat és léckerítés készült.

Az épületegyüttes sajátos karakterét figyelmen kívül hagyó, az összehangoltságot, illeszkedési igényt nélkülöző felújítások dacára, örökségi értéket jelent.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

C./ HOMOKSOR, VOLT HOMOKGÖDRI DÚLÓ, JANCÁRKÚTI DÚLÓ

A vasút és a Homoksor közötti sáv, a Hátszeg a századforduló idején a várost körülvevő tanyagyűrű része volt. Már az 1900-as évek elején megkezdődött a betelepülés először a HomokSORra, majd a Bercsényi utcába és a Jancsárkúti dűlő Udvarhelyi utcájába. Az 1940-es városrendezési terv alapjaként meghatározták azokat a területeket, ahol az urbanizációt végrehajtják. Ilyen övezet volt a Széchenyi utca aluljárón túli része, az Eötvös utca, ahol a homokbánya területrendezése után az éppen folyó parcellázások apró telkein földszintes, városias, félig zárt sorú beépítést tartottak kívánatosnak. A telekszerkezet meghatározó tengelyei az Aszalvölgyi-árok és a Hosszúsétatér volt.

A 19. század derekától a belvárosi Vörösmarty tértől haladt déli irányba a fasorokkal övezett, árnyas Hosszúsétatér, ami az árkok és csatornák beboltozását követően a múlt század közepéig elegáns, szép sétányként – promenádként – vezetett a Sóstói ligeterdőbe, a város egykori közkedvelt szórakozó-, fürdő-, és üdülőhelyére. Néhány akácfa még jelzi az egykori fasorokat, a mai lebetonozott úttest ezeket kerülgeti.

Javasolt a várostörténeti jelentőségű, nagyhagyományú Hosszúsétatér helyi területi védelme. Kettős fasorának visszaállítása, és az elegáns sétány jelleg újraélesztése, igényes kisvárosi jellegű villaépületekkel szegélyezve jelentős mértékben növelheti a városrész rangját.

A Bercsényi utca és a kétoldali festői fasorral szegélyezett Eötvös utca utcaképét a vegyes épületállományból megszülető harmónia jellemzi. Hátsókertjeik találkozásában folyik az Aszalvölgyi-árok. A házak ritmusa a keskeny telkek miatt gyakran még oldalhatáron állva is zárt sorúnak tűnik. Az Eötvös utcában gyakori az ikerházas jellegű beépítés, az egyezés a házak homlokzatán helyenként nem valósult meg. Kedves, békés, kisvárosi hangulatú utcák, meglepően rendezett, szép polgári házakkal. Az utcák hullámzó magassági vonalvezetését feltehetően az egykori homokbánya terepviszonyai is alakították. Ez leginkább a Bercsényi utcában feltűnő.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A Bercsényi utca és az Eötvös utca utcaképe örökségi érték, helyi területi védelemre javasolt.

Meglévő épületek átalakításánál, újak építésénél a kialakult állapotot az épület elhelyezésénél, tömegalakításánál figyelembe kell venni. Új házak utcai épületmagassága feleljen meg a jobbra-balra álló 3-3 épület átlagértékével. Csak magastető és 35 fok feletti hajlásszög építhető.

A kanizsai vasút kanyarjában megbújó egykori Jancsárkúti dűlő beépülése az 1920-as évektől fokozatosan alakult ki. A korábbi szerves kapcsolatát a Palotavárossal a vasút elvágta, a közlekedési akadályt az 1940-es években épített hosszú felüljáró oldotta fel. A terület a homokbánya megszüntetésével és terep rendezésével vált beépítésre alkalmassá, az utcaszintek lágy mozgása is ebből következhet. A szűk utcák vonalvezetése szabálytalan, váratlan irányváltásokkal. Bár a beépítés arculata nem egységes, összességében „mesebeli” hangulatot tükröz. Minden kor háztípusa megtalálható ezen a kicsiny területen, a legrégebbi fehér „hosszúháztól” a mai divatú családi házig.

D./ TEMETŐK

A Alsóváros-Sóstó területén négy temető is található, részben az önkormányzat, másrészt a protestáns felekezetek tulajdonában. 1765-ben nyitották meg a sóstói katolikus temetőt, amely 1885-ben a Szent Kereszt elnevezést kapta. Az 1860. körüli térképi ábrázoláshoz képest több ízben bővítették. A temető közepén egy magaslaton áll a karcsú arányú, vöröstégla neogótikus temetőkápolna kiugró támpillérekkel, jobboldalán kerek harangtoronnyal. 1888-ban épült Pauer János püspök saját költségén, Havranek Ferenc építész terve alapján, a szobormunkákat pedig id. Havranek Antal kőfaragómester végezte. A neogótikus imaház bejárata felett két szobor látható, melyek allegorikus alakok: Eklézsia és Zsinagóga, az Ó- és Újszövetség megtestesítői. Az ikerablak fölötti ívmezőbe Pauer János címerét faragták. Az 1960-as években végzett homlokzat felújítások során egyes részeket jelentősen átalakítottak. Oltárköve a lateráni bazilikából, a szenteltvíztartó feletti fehér márvány faragvány Szent István fehérvári bazilikájából származik. A kápolna hátsó falán emléktábla hirdeti, hogy a mecénást a kápolnában helyezték örök nyugalomra.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A Csíkvári út és Homoksor találkozásánál nyitották meg a város református temetőjét 1825-ben. A kör alakú ravatalozólapos, fémlemez fedésű kupolával lefedett kápolna 1910 körül épült. A temető különlegességei a 19. századi síremlékek, feltámadási obeliszk figurális faragványokkal, a szecessziós sírboltok, a 20. század eleji kriptasor.

Az evangélikus temetőt 1854-ben nyitották meg, később többször bővítették. Az első világháborúban elesetteket külön parcellában temették el, itt található a temetői harangláb is. A lutheránus temető síremlékei egyszerűbb, 20. századi sírkövek.

A Szentlélek temető – Hősi temető 1898-ban nyílt meg a váraljai területen, a Sárkeresztúri út mentén a szegények temetőjeként. Az első világháború alatt a kórházban meghalt katonákat ide temette a város, emlékükre obeliszket emeltek. 1945 után hosszú ideig elhanyagolták a temetőt, 1972-ben egy autótűt építésével felszámolták a temető református részét és a hajdani Szentlélek kápolnát. A katonai temető példaértékű felújítását 1987-től középiskolás diákok végezték, jobbára szünidei munkával, tanáruk, Poklosi Péter vezetésével, aki a fehérvári Városszépítő és Védő Egyesület elnöke és elnöke a Magyar Hadisírgondozó Szövetségnek is. A terveket Schulz István építész készítette. A műkökeresztek és fejfák készítését a maroshegyi Vörösmarty Szakmunkásképző tanulói vállalták. (A néhány muzulmán vallású elhunyt "fejfája" turbánt formáz) A műkö temetőkereszt eredetileg útmenti kereszt volt, e helyen 1898. óta pontos másolata látható. A katonai hősi temető ünnepélyes felavatása 1991-ben történt. A 10. huszárok szobra Kallós Ede alkotása, melyet eredetileg 1925-ben a Szent István téren állították fel, később egy Budai úti laktanya udvarán állt. Az alkotás talapzatát az életben maradt 10-es huszárok – kiknek elesett bajtársai valahol a limanovai síkságon nyugsznak – készítették. (forrás: erdekesfehervar.blog.hu) Ezen a helyen 1997-ben avatták fel a felújított szobrot.

A Szentlélek katonai temető helytörténet és kegyeleti jelentősége, valamint az elhelyezett alkotások művészi értéke miatt helyi területi védelemre javasolt.

Székesfehérvár történelmi temetői – így a sóstói katólikus, református és evangélikus temető – , továbbá a Szentlélek katonai hősi temető várostörténeti és kegyeleti jelentőségük, valamint az egyes elhelyezett alkotások művészi értéke miatt helyi területi védelemre javasoltak. Javasolt az értékek felmérése, számbavétele, történeti és művészettörténeti feldolgozása.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

E./ SZÉKESFEHÉRVÁRI (SÓSTÓI-, TÁCI ÚTI-) REPÜLŐTÉR, LÉGIBÁZIS

1916-ban a hadügyi kormányzat döntésére katonai objektum létesítése kezdődött a város határában, a már akkor is katonai lőterként sóstói rész és a sárkányhegyi szőlők között.

Először a sóstói reptér kezdte meg működését, 1917 őszére már huszonegy épület állt. 1921-től végleg a magyar repülés ipari bázisává vált, majd 1930. év második felétől légibázissá bővült. A repülőtér bővítése 1927-29. között történt, az egyik legjobban felszerelt repülőterre lett az ország. A húszas évek második felében Sóstón két hangár épült, majd 1934-ben elkészült a harmadik is. 1944-ig műszaki bázis és ejtőernyő javító és készítő üzem is működött. Az 1920-as években még háborúból megmaradt repülőgépek javításával foglalkozó kis műhelyből kibővült Sóstói Repülőgépjavító Üzemben saját tervezésű motoros és nagy teljesítményű vitorlázó repülőgépeket gyártottak kis szériában, és repülőkísérleti telepként is működött. A 40-es években újabb létesítményekkel bővítették, és magasszintű szakemberképzés is folyt.

A légibázist 1936-1937. között tovább bővítették déli irányba. Ekkor kezdték el építeni az új Táci úti repülőteret kiterő reptérként. Akkor azt is tervbe vették, hogy az akkor tájt épülő börgöndi reptérrel egy guruló úttal kötik össze.

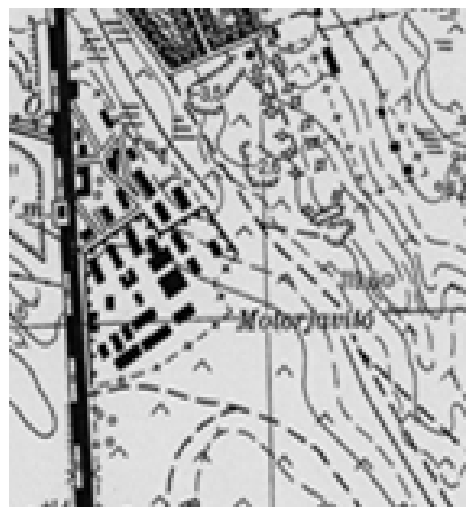
A második világháború alatt a repülőteret és a repülőgépmotor javító műhelyt is súlyos károk érték.

A Sóstói, illetve Táci úti Repülőtér 1957 után az MHSZ birtokába, illetve használatába került, majd 1959-től a szovjet csapatok Magyarországról történő végleges kivonulásáig a szovjetek használták. A volt repülőgép javító bázis helyén és fokozatos bővítésével alakult ki az autóbuszokat gyártó IKARUS gyár.

Mára a városrész déli kivezető útjai mellett, az autópálya vonzásában helyezkedik el a Sóstói Ipari Park, amely az egykori repülőtér és a szovjet katonai bázis területén létesült.

Az egykori kis javítóműhely – majd autóbuszgyár – területén jött létre az IKARUSZ Székesfehérvári Ipari Park, a hajdani gyártócsarnokok, műhelyépületek és irodaházak hasznosításával, bérbe adásával. A mai hatalmas gyártelep legkorábbi, északi területén a meglévő épületek jelentős része (ez 1972-ben 40 %) még 1918-ban épült.

Az 1927 januárjában megalakult Magyar Királyi Repülőgép-, és Motorszerelő Szakiskola, a REMOSZ épülete ma a Gárdonyi Géza Művelődési Háznak ad otthont.

1951

1964

1988

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

Az egykori IKARUS gyár építéstörténeti korszaka-
it ábrázoló helyszínrajzot Kegye Győző, a nagyüzem
nyugdíjas minőségügyi főmérnöke már 2010-ben a
hatástanulmány rendelkezésére bocsátotta. Több kol-
légájával végzett kutatásai alapján beazonosítha-
tók a még ma is meglévő legelső, immár 80-100 éves
műhelyépületek.

Rajzolta: Kegye Győző

1918-ban az alábbi objektumok épültek meg:

- porta (1),
- műhely, melyet később orvosi rendelőként használtak (2),
- műszaki épület, a későbbi konstrukció, technológia és pénzügy épülete (3),
- „csúcsos tetejű” egykori asztalos-, és légszűrőüzem, ma ejtőernyőjavító (4),
- galvánüzem és fegyverműhely (5),
- repülőgép szerelde (6),
- motorműhely, későbbi forgácsoló (18),
- rádiójavítás kis műhelye (17),
- első víztározó (9)
- a főútra is nyíló parancsnoki épület, későbbi igazgatóság (8).

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

1926-tól nagyszabású beruházásokra került sor, 1934-ig megépült a három nagy hangár, a nyugati (20), a közép (21) és a különálló keleti hangárcsarnok (22). Mellettük garázssor (16) épült, északabbra pedig létrejött az ún. „különleges üzem” műszerek, rádiók javítására, földszintén anyagvizsgáló laboratóriummal (7), az 1920-ban megépült egyik laktanya átalakításával.

Az 1918-40 között létesített épületek rendkívüli ipartörténeti értéket hordoznak, jelenlegi állagukban is. Építésük idejében a különösen megbízható statikai jellemzőkre törekedtek. Szemrevételezés alapján a mai állapotuk nem indokolja a bontásukat! A jelenlegi ipari funkció esetleges átértékelése esetén, mérlegelni kell más jellegű hasznosításuk lehetőségét. A régi gyárterület, a 70-90 éves üzemi épületek, csarnokok felújítása, hasznosítása turisztikai fejlesztésként is javasolható. Az erre szánt, amúgy is különálló terület lehatárolása az egyéb üzembrészekről megoldható és külön bejárata az eredeti porta felől kedvező megközelítést jelent.

Ez a gyár egykor Magyarország egyetlen repülőgépjavító bázisa volt, 1929-ben „Repülőkísérleti telepnek” nevezték. A gépjavító üzem mellett repülőgép-tervező csoport is működött, a HUNGARIA repülőgépek különböző változatait szerkesztették és állították elő. Sóstó a vitorlázógépek tervezésében és gyártásában is kiemelkedő eredményeket ért el. 1933 nyarán Rotter Lajos (1901-1983) „Karakán” elnevezésű gépével sorra megdöntötte a vitorlázórepülés összes rekordját. 1936-ban a „Nemere” vitorlázógép tett szert világhírré, mellyel Berlinbe, az olimpiára repültek.

Ugyanez a szellemi és technikai csúcsteljesítmény jellemezte évtizedekkel később az Ikarusz korszakot is, melynek eredményeként világszerte kedvelték a magyar autóbuszokat.

A Sóstó-i repülőgép-javítóműhely, majd az IKARUS gyár és szakemberei olyan rangot vívtak ki a magyar repülés-, és autóbusz történetben, hogy kézenfekvő és időszerű lenne a régi csarnokok, hangárok újraélesztése és a mai építészeti high-tech ötvöztetésével egy repülés-, és autóbusztörténeti park, korszerű szabadtéri múzeum létrehozása.

Ezzel az országos és Európai jelentőségű bemutatóval kiemelkedő mértékben növelhető Székesfehérvár turisztikai vonzereje, különös tekintettel a szép sóstói természetvédelmi terület közelségére.

Szükséges a gyártörténet összeállítása, főleg az 1918-40-es években épült építmények felmérése, komplex

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

vizsgálata, hasznosítási javaslatok készítése a teljes régi gyárterületre, magas színvonalú tervezői gondolatok bevonásával.

Az ipartörténeti értéket hordozó építmények megtartása nem csupán Sóstó városrész, vagy Székesfehérvár szempontjából jelentős, hanem nemzeti érdeknek is tekintendő.

Az egykori repülőgépjavitó üzem, majd IKARUSZ gyárterületen meglévő 1918–40 között épült épületek kiemelkedő repülés-, és ipartörténeti örökségi értéket hordoznak, ma helyi védelmük, idővel műemléki védelmük, majd az örökségi értékre alapozott, átértékelt hasznosításuk javasolt. A védendő épületek végleges listáját a részletes komplex vizsgálat eredménye alapján lehet összeállítani.

Az egykori Sóstói Repülőgépjavitó Üzemhez tartozó, attól északra fekvő lakóterület (korábban laktanyák területe) szerves része volt az üzemnek, hiszen a katonai beruházás keretében épült, ezt a modern épületek egységes, visszafogott stílusa, elegáns építészeti részleteket is tartalmazó, mértéktartó külseje is igazolja. Egy következő felújítás során olyan építészeti eszközöket kell alkalmazni, melyek nem torzítják el az épületek eredeti szolid, funkcionalista karakterét. Mellőzni kell a mai divatok harsány színeit (kivétel az ún. „vörös fogda”) és az öncélú díszítőmotívumok burjánzó alkalmazását, vagy tetősíkból kiálló tetőfelépítmények építését. Új épület építése esetén – nem meghazudtolva az építés korát – szintén a harmóniára kell törekedni. Ennek elérésére az ipari területtől északra, az 1918–1940 között épült katonai igazgatási és lakóépületek területének helyi területi védelme javasolt. A védelemre jelölt terület lehatárolása további egyeztetéseket igényel.

F./ BÖRGÖNDI REPÜLŐTÉR

A magyar légierő intenzív fejlesztése 1936-ban kezdődött. A hadügyi kormányzat részéről kézenfekvő volt, hogy az újabb repülőbázisok kialakítása során elsőként Székesfehérvár jöjjön számításba, ahol már működött katonai reptér, a sóstói, amelynek kapacitását viszont tovább bővíteni már nem lehetett. Ennek mentesítésre hozták létre a topográfiai szempontból Fehérvárhoz kapcsolódó Börgöndön az újabb harci bázist.

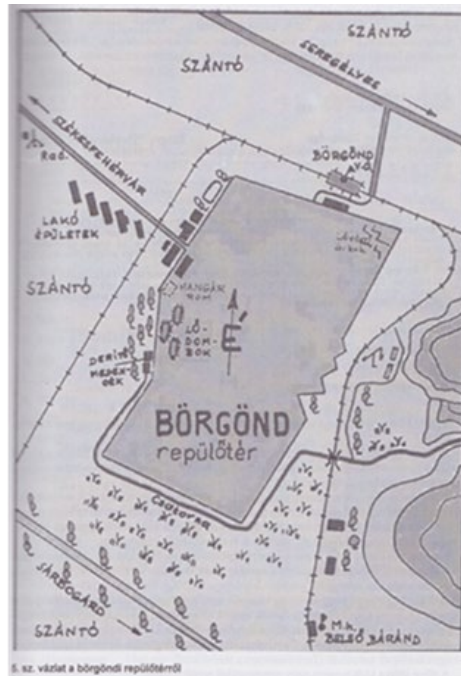
Kezdetben a Börgönd vasútállomástól kiinduló vasútvonal által határolt mintegy 150 hektáros terület különösebb beavatkozás nélkül, csupán helyi egyengetéssel alkalmas volt az akkori idők repülőgépeinek

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

fel- és leszállására. A szabálytalan sokszög alakú terület lehetőséget biztosított több irányú, éppen a napi széljárásnak megfelelő start, ill. leszállóirány kijelölésére. A kedvező lehetőségek felismerése alapján a Magyar Királyi Légierő 1936-ban vadászrepülő-századainak Börgöndre telepítésével itt építette ki kiképző repülőterét.

Börgöndpuszta természetes adottságainál fogva vált 1935-36-ban repülőtérré, amelyet a sóstói javítóbázisra illetve kiszolgáló létesítményeire alapozva hoztak létre. A repülőtér a Börgönd-Sárbogárd és a Börgönd-Szabadbattyán vasútvonalak település felőli részén, a Jánosfutási-dűlőben terült el. A terület kiméréséhez a városi tulajdonú Jánosfutás-pusztát is meg kellett szüntetni, ennek bérletét kártalanítani kellett. A város vállalta, hogy a Börgöndi (Takarodó) utat 3 m szélességben makadámmá építik, a seregélyesi úttól a börgöndi vasútállomáson keresztül is építenek utat, bővizű kutakat létesítenek, olcsó villamos áramot adnak és a volt maroshegyi hidrogén-gázgyár telepen lévő épületek elbontásából 40 ezer téglát, valamint a teljes homok-, és kőszükségletet a helyszínre szállítva ingyen adja a város.

Forrás: Kegye Győző

Kezdetben a katonai repülés Fiat CR-30 és CR-32 típusokkal csak rejtett formában történhetett Trianon miatt, 1939-től fontos szerepe volt a vadászrepülő és bombázók állomásoztatásában.

A repülőtér két ütemben épült ki, 1936-42 és 1942-44 között. Az épületeket és az első hangárt Lang Antal és fia cég építette. 1937-től beindult a katonai pilóta és műszaki állomány kiképzése. Új hangárok és műhelyek épültek 1942-43-ban.

A börgöndi repülőtér dél felől nézve. Jobb oldalon a börgöndi vasútállomás felőli keleti hangár, tőle balra a repülőtér főbejárata (vasúti keresztezés!) és a repülőtéri épületek egy része, középen a nyugati hangár, balra az épülő héjtető hangár.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A börgöndi repülőtérén 1937–1945 között a Magyar Légierő állomásozott. 1943-tól a Német Légierő is használta a repülőtérrel, ahol a háború minden fontos repülőgép típusa is megfordult (Junkers JU 87, Stuka zuhanóbombázók, Messerschmitt BF 109) és egy alkalommal az óriás ME 323 Gigant szállítógép is.

1944 decemberében a repülőtérrel elfoglalták az oroszok. A II. világháború az épületeket és a hangárt megkímélte. 1945-től egy ideig a szovjet légierő, majd 1951–56 között a Magyar Néphadsereg egy csapatrepülő ezrede használta. Ekkor került sor néhány újabb épület (parancsnoki, konyha, étterem és víz-csatornahálózat) építésére, és a régi épületek felújítására. 1955-ben az IL 10 típusú csapatrepülőgépeket a rendszerből kivonták, majd az itt állomásozó repülőezred is megszűnt. A börgöndi objektum 1957–1958 között szovjet tábori reptér volt. Később légvédelmi rakétabázist telepítettek, a repülőtéri épületeket légvédelmi tüzéregységek használták. 1974-től 1991-ig a Magyar Légierő könnyű futárrepülő helikopterei állomásoztak Börgöndön, ezeknek felszállópálya igénye nem volt.

A repülőtérrel a kiépítést követően 1990-ig időszakosan használták gyakorlatok céljára szovjet és magyar repülő egységek. 1991. november 1-től a Magyar Légierő helikopter egysége is elhagyta a börgöndi objektumot, a Magyar Honvédség nem tartott további igényt a börgöndi repülőtérre, mint tartalék leszállópályára, megszűnt a katonai jellege. Ekkor zárták be és hagyták attól fogva az enyészetnek a pár évvel előtte felújított lakásokat és a Tiszti klubot. Bár az épületek jelentős részét elbontották, illetve a gazdátlanság következtében szétszedték, egy részük – ugyan használaton kívül – még áll

1995-től a székesfehérvári Albatrosz Repülő Egyesület használja a repülőtér egy részét.

Aba Nagyközség Önkormányzata és Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata 2002-ben megvásárolta a volt börgöndi katonai repülőtér területeit polgári repülőtérként való hasznosítás céljára. 2004. évben megalakult az Alba Airport Kft, Székesfehérvár és Aba Önkormányzata részvételével. Hosszabb ideje tárgyalások folynak egy korszerű, az ország második legnagyobb kapacitású polgári repülőtérének kialakítása, illetve a pénzügyi alapok megteremtése érdekében.

(A fejezet a PÉCSI KÖR ÉPÍTÉSZ KFT, tervező: Horváth Magdolna, 2008. értékvizsgálata figyelembe vételével készült)

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

BÖRGÖNDI REPÜLŐTÉR ÉPÜLETEI:

A Börgöndi repülőtér a II. világháború előtt Magyarország egyik legjelentősebb harcászati beruházása volt. Első épületei 1936–44 között, majd 1953 tájáig létesültek. Az egykor szigorúan őrzött katonai terület és rajta az épületek gyakorlatilag két évtizede üresen, használaton kívül állnak. A nyilvános úton elérhető információk szerint a hasznosítási szándék még kiforratlan, a sajtóban bejelentett beruházási határidők sorra leteltek. A bizonytalan állapot elhúzódásával az épületek állaga tovább romlik, a szerkezetek áznak, fagynak, rozsdásodnak.

Ennek dacára az 1936–1943 között, majd az 1955-ig megépült katonai épületek a magyarországi ipartörténeti, repüléstörténeti örökség részét képezik. Még méltatlan romjaikból is kitűnik, hogy a legénységi épület, parancsnoki épületek, hangár, lakótelep, lakatanya és a tiszti kaszinó egykoron, saját építési koruk képviselésében, építészeti igényességgel, ízléssel megtervezett épületek voltak. Összehasonlítva több katonai objektummal, mely mára hasonló sorsra jutott, megállapítható, hogy Börgöndön szokatlanul színvonalas építészetéről van szó. A tömegformálás, homlokzati rend, anyaghasználat és részletképzés eredményei a mai szívszorító látvánnyal kísért állapotban is kitűnnek.

Bármilyen lesz a terület sorsa, hasznosítása, akár fapados repülőtér, Férihegy kisöccse, vagy ipari park, ezeknek a fent felsorolt épületeknek a megtartását és újrahaznosítása feltétlenül javasolom. Az épületek tiszta szerkezeti rendjük következtében alkalmassá tehetők újabb funkciókra.

Igazán nagy ez a terület, bármilyen elfér rajta. A beruházás nagyságrendje is várhatóan akkora lesz, hogy ennek a néhány háznak a felújítása a költségek között eltörpült. Viszont a beruházás és a beruházó is bizonyára pozitív megítélésre számíthat, ha közvetlenül a bejárat közelében, első benyomásként igényesen felújított, ifjú műemlékekkel szembesülhet a látogató. Ez különös, egyedi ízt adhat az egyébként zöldmezős kötetlenségnek. A 21. századi ultra-high-tech és a 70 éves modern – rátermett építészkezek segítségével – remekül erősítheti egymást. Remélhetően az épület körüli faállomány értékes része is megmarad.

Természetesen a konkrét beruházás tervkészítése kezdetén a végső döntéshez statikai szakvélemény lesz szükséges.

III. 9/5.3. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

Bízzunk benne, hogy a magyar repüléstörténetnek eme értékes építészeti megnyilvánulásai, mai hányatott sorsuk ellenére, újra értékre emelve, megmenthetők az utókornak. Ez viszont közérdeknek tekintendő.

A Börgöndi Reptér sokáig „tiltott terület” volt. Amióta viszont látogatható, szembesülni kell a pusztulás könyörtelen folyamatával. Nem is csoda, hogy kezdetben bizarrnak hathat a javaslat az 1955 előtt létesített katonai épületek megtartására, újraélesztésére.

Az épületegyüttes műemléki védelemre javasolt.

Védelem indoka:

az építményegyüttes különleges repüléstörténeti, építészeti, esztétikai értéke, a helyszín adottságai, a bontás megakadályozása, felújítás, bővítés esetén a műemléki hatósági kontroll érvényesülése, továbbá segítségnyújtás a tulajdonos részére a méltó felújításhoz szükséges esetleges pályázati lehetőségek kihasználásához.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

A. HELYI EGYEDI VÉDELEM:

ÉPÜLETEK

BATTHYÁNY UTCA 1.

HRSZ: 6906

TÁNCICS MIHÁLY ÁLTALÁNOS ISKOLA

A Maroshegyi Községi Elemi Vegyes Népiskola 1928-ban épült két tanteremmel és tanítólakással. 1936-ban két tanteremmel bővítették. Az 1944/45-ös tanévben már 337 tanulója volt. 1950-ben öt tanteremmel bővítették, a tornaterem 1970-ben készült el. 1989-ben korszerűsítették az iskolát.

Szükséges egy elkövetkező homlokzatfelújítás során az eredeti higgadt építészeti karaktert megőrizni és mellőzni a ma divatos harsányságot és öncélú díszítő motívumok alkalmazását. Javasolt megkísérelni az eredeti boltíves kapuzat visszaállítását, amennyiben azt a későbbi bővítések nem lehetetlenítették el.

Az iskola Batthyány utcai épületszárnya helytörténeti és építészeti értékei miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

BATTHYÁNY UTCA 4.

HRSZ: 7334

SZENT KRISTÓF TEMPLOM

Egyhajós, nyeregtetős, félköríves szentélyű, modern templom, 1940-41-ben épült, tervezője Zvinszky János építész, főiskolai tanár volt. Homlokzata egyszerű, a kettős kapu felett négy, keskeny íves ablakkal. A torony a templom tömegétől különállóan készült. A nagyharang mellett lakik egy kisharang, mely egykor az iskolaudvaron állt haranglábban volt. Mennyezete sík, a beton tartógerendák között festett kazettás fafödém készült. A főoltárt, szószéket, márvány mellvédet Urbányi Vilmos iparművész tervezte. A háromrészes oltárkép és a keresztút Bicskei Karle János munkája (1952).

A templom magasszintű modern építészeti értékei és a templombelső művészi értéke miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

A védelem lehetőséget nyújt pályázati források könnyebb bevonására.

BATTHYÁNY UTCA 8.

HRSZ: 7475/2

ORVOSI RENDELŐ

A sajátos építészeti megfogalmazású épület 1970-ben épült, tervező: Rékasi György. A téglaburkolatú és vakolt fehér felületek játéka az épülettömegek strukturális rendszerét követi. A kéményttestek kialakítása jelentős építészeti hangsúlyt kapott.

Egyedi hangvételű építészeti érték, emiatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

BATTHYÁNY UTCA 14-20.

HRSZ: 7466-69

ONCSA-HÁZAK

Az 1938-ban épült 4 lakásból álló ONCSA-ház sor sokgyermekes szegény családok számára készült, fésűs beépítésben, magas hajlásszögű nyeregtetővel. A homlokzat eredetileg nyerstégla burkolatú volt. A részben magyaros, erdélyi ornamentikájú, ugyanakkor modern házakat neves építészek tervezték (Thomas Antal, Schmidl Ferenc, Molnár Tibor). Az épületegyüttes sajátos karakterét figyelmen kívül hagyó, az összehangoltságot, illeszkedési igényt nélkülöző utólagos felújítások dacára, tekintettel az eredeti magas színvonalú építészeti örökségi értékre, a 4 ház együttese helyi egyedi védelemre javasolt.

További felújítások, bővítések során az eredetitől eltérő, vagy szellemiségétől idegen, új beavatkozások ne készülhessenek (bővítmények, homlokzat, tetőidom változás, tetőtéri ablakok, stb). Minden változtatás főépítési közreműködést igényel!

BERCSÉNYI UTCA 1.

HRSZ: 7167

KISVÁROSIAS LAKÓHÁZ

Kisvárosi jellegű, polgári lakóház a munkáslakások sorában, gazdagon díszített eklektikus homlokzattal, eredeti nyílás-zárókkal. Régóta elhagyottnak látszó épület.

A lakóház utcai homlokzata építészeti értéke miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

BERCSÉNYI UTCA 35.

HRSZ: 7186

"BAGOLYHÁZ"

A különleges emeletes házat Philipp István, a Ciszterci Gimnázium hajdani neves festőművész-rajztanára építtette 1913-ban műterem lakóházként, sajátos homlokzati architektúrával. A kapu felett bagoly, alatta évszám, mellette mives varrógépes cégér látható. Az új tulajdonos 2009-ben az eredetihez hűen, ízléssel, gondosan felújította.

A ház különleges építészeti és művészi értéke és a várostörténet neves személyiségéhez való kötődése miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

BERCSÉNYI UTCA 37.

HRSZ: 7187

"KASTÉLY"

Emeletes műterem-lakóház, sajátosan díszített eklektikus homlokzattal, szintén Philipp István festőművész, rajztanár építtette az 1930-as években, miután családjával „kinőtték” a szomszéd házat. A háború után több tulajdonosa volt. A jelenlegi, új tulajdonos, a szomszédos házhoz hasonlóan, eredeti állapotába kívánja visszaállítani.

A ház különleges építészeti és művészi értéke és a várostörténet neves személyiségéhez való kötődése miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

CSÍKVÁRI ÚT

HRSZ: 7067/4

VÁSÁRTÉRI "CÉDULAHÁZ"

Az 1930-as évek végén az állatvásárok szükséges adminisztrációjának lebonyolításához épült. Impozáns tömegű, szépen megkomponált, lapostetős, Bauhaus-ízű modern épület, Székesfehérvár háború előtti építészetének rendkívül színvonalas megnyilvánulása. Mivel városi létesítményként készült, joggal feltételezhető építészeti megfogalmazása alapján, hogy Molnár Tibor tervezte. Ma irodai célokra használják. Felújítása során stílusától idegen színezést, mintázatot kapott. Eredeti értékei megtartandók, újabb beavatkozás alkalmával feltétlen főépítési közreműködést igényel. Elbontása ne legyen engedélyezhető! Magas színvonalú építészeti értéke miatt javasolt a helyi egyedi védelemre. További kutatása, felmérése függvényében országos műemléki védelme is javasolható az épület építészeti értéke miatt, és a megtartás minőségének garanciájaként.

HOMOKSOR

HRSZ: 7067/4

REFORMÁTUS TEMETŐ RAVATALOZÓJA

1910 körül épült a temetőbejárat tengelyére telepített, tagolt tömegű, puritán megfogalmazású épület. A szertartási helyszín kör alaprajzú épület-szárnnya síkmennyezetes, lapos körszelet idomú fedélszékkal, rézlemez fedéssel. A sík felületre váltó főbejárati homlokzat egyszerű, markáns óriáspilaszteres architektúrája ünnepélyességet sugall. A hátsó nyeregvető szárny homlokzata leegyszerűsített neoklasszicista hatású. A ravatalozó építészeti és kegyeleti értékei miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

KOLOZSVÁRI UTCA 49.

HRSZ: 7557

NÉPI LAKÓHÁZ

Falusias, utcai oromfalas „hosszúház”, a 19. század utolsó éveiben épült. A 10 évvel ezelőtti tulajdonos nagyszülei már 1910-ben benne laktak. Belső építészeti részeinek egy része még érintetlen. Egykor nádtetős volt. Nyílászárók eredetiek. Udvarában több melléképület, pince van. Szeretettel, szépen gondozott volt, bár eredeti állapotában való fenntartása meghaladta az egyedülálló tulajdonos anyagi lehetőségeit. Jelenleg lakatlan. A lakóház és udvara népi építészeti és helytörténeti értéke miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

SÓSTÓI TANÖSVÉNY

HRSZ: 7332

ZÖLD TANYA

Nyeregvető kis épület a 19. század végén épült, a mocsár közelében, csőszházként őrizte a környék szőlőit. A pusztulásnak indult házat természetvédő civil szervezetek vették pártfogásba, és jó ízléssel, eredeti értékeit tiszteletben tartva újították fel 2005-ben Gáspár Attila vezetésével. Jelenleg pihenőhely, szabadtéri rendezvények, természetvédelmi és történelmi foglalkozások színtere. Helytörténeti jelentősége és népi építészeti értékei miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

SÓSTÓI LAKÓTELEP 1.

GÁRDONYI GÉZA MŰVELŐDÉSI HÁZ

1927 januárban alakult a Magyar Királyi Repülőgép-, és Motorszerelő Szakiskola, a REMOSZ, ennek épülete ma a Gárdonyi Géza Művelődési Háznak ad otthont. Megépítése idején tiszti laktanyaként is használták. Modern épület, kedvező arányú, nagyvonalúan tagolt tömegével, a nyílásrendszer ritmusával, a bejárat eleganciájával kiemelkedik a környező lakóterületből.

A Művelődési Ház épülete történeti és építészeti értékei miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

SZÉCHENYI UTCA, KÖRFORGALOM

TRANSZFORMÁTORHÁZ

Az 1925-ben megépített falazott 5/0,4 kV-os városi transzformátorházak egyike a Széchenyi és Csikvári út találkozásában áll. Közel négyzet alaprajzú, kétszintes, magastetős építmény. A többi trafóház típusától szintben, jellegben, építészeti részleteiben is eltér, téglarchitektúrája az összes közül a legdíszesebb. A II. emelet északi oldalán erkélyt építettek. Másfél évtizede a hasznosíthatóság érdekében az alsó szintjét üzlet céljára bővítették, alkalmazkodva az építmény eredeti architektúrájához, és az egész építményt igényesen, építészeti értékeit tiszteletben tartva felújították. Sajnálatos, hogy nagyfelületű tarka reklámok akadályozzák az örökségi érték érvényesülését.

Ipartörténeti jelentősége és építészeti értéke miatt javasolt a helyi egyedi védelemre. Védelem indoka: a városban még fellelhető többi trafóházhoz hasonlóan az építmény ipartörténeti és esztétikai értéke, valamint építési beavatkozás esetén a főépítész kontroll érvényesülése.

TEMETŐ UTCA

SZENT KERESZT TEMETŐKÁPOLNA

A Szent Kereszt temetőkápolnát Havranek Ferenc építész tervezte, a szobormunkákat pedig id. Havranek Antal kőfaragómester végezte, és Pauer János (1814-1889) fehérvári püspök saját költségén készült 1888-ban. Az épületet A neogótikus épület bejárata felett két szobor látható, allegorikus alakok: Ecclesia és Synagoga, az Ó- és Újszövetség megszemélyesítői. Az ikerablak fölötti ívmezőbe Pauer János címerét faragták. Homlokzatképzése markáns támpillérek között vöröstégla falazat, a jobboldalán kerek harangtoronnyal.

A kápolna építészeti, kegyeleti és művészi értékei miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

VÁSÁRHELYI ÚT 5.

IKARUSZ GYÁR KORAI ÉPÜLETEI

Az egykori repülőgépjavító üzem, majd IKARUSZ gyárterületen meglévő 1918-40 között épült épületek kiemelkedő várostörténeti, repülés-, és ipartörténeti értéket hordoznak, emiatt javasoltak a helyi egyedi védelemre. Idővel műemléki védelmük is szóba jöhet. A védendő épületek végleges listáját és az ártértékelt hasznosítás lehetőségét a gyártörténet összeállítása és egy részletes komplex épületvizsgálat eredménye alapján lehet összeállítani.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

ÚTMENTI KERESZTEK, EMLÉKMŰVEK

SÁRKERESZTÚR - KÜLTERÜLET

ÚTMENTI KERESZT

A külterületen, az M7-es autó pályán túl áll az út mentén a magányos kőkereszt. A kereszt és a corpus is háborús sérülések nyomait viseli, a talapzaton az írás olvashatatlan.

Az útmenti kereszt várostörténeti értéke, a közösségi lelki életben és a helyi hagyományban betöltött szerepe miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

SÁRKERESZTÚR - HŐSI TEMETŐ

HRSZ: 7627/4

10-ES HUSZÁROK SZOBRA

A császári és királyi 10-es huszárezred emlékszobra Kallós Ede (1866–1950) alkotása, melyet eredetileg 1925-ben a Szent István téren állítottak fel, ezen a helyen 1997-ben avatták fel a felújított szobrot. Az alkotás talapzatát a limovai csatában életben maradt 10-es huszárok készítették. A szobor és talapzata művészi és kegyeleti értéke miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

SÓSTÓ

SCHMÖLZ LIPÓT EMLÉKOSZLOP

Schmölz Lipót bádogosmester (1755-1842) a Sóstó környékén saját kezdeményezésére vagyonából több, mint tízezer fát ültetett, kutat furatott. Tiszteletére még életében, 1838-ban emlékkövet állítottak fel a Sóstó északi ligetében. Az emlékoszlopot 1994-ben a fehérvári Városszépítő és Védő Egyesület helyreállította és a Csikvári út melletti parkban helyezték el. A sóstói nagyberuházás miatt új helyre kerül. (A mellékelt kép még a régi helyén készült)

Az emlékoszlop történeti értéke és a helyi hagyományban betöltött szerepe miatt, valamint az utókor hálája kifejezésére javasolt a helyi egyedi védelemre.

SZÉCHENYI ÚT KÖZTERÜLET (75. SZ. HÁZ ELŐTT)

HRSZ: 7870/3

ÚTMENTI KERESZT

Vörös mészkő kereszt, fém korpusszal, kő Mária szoborral. 1814-ben „építetett Pap Ferentz szorgalmatoskodása által”, négyzet alaprajzú díszes kovácsoltvas kerítéssel, sarkain kőoszloppal. A helyszín valószínűsíthetően a középkori földsánc dombja. Az 1990-es évek elején a Székesfehérvári Városszépítő és Védő Egyesület újította fel.

Az útmenti kereszt várostörténeti értéke, a közösségi lelki életben és a helyi hagyományban betöltött szerepe miatt javasolt a helyi egyedi védelemre.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

SZŐLŐ UTCA 13.

HRSZ: 7973

ÚTMENTI KERESZT

A környék magaspontja, a Kuruchalom körül a Szőlő utca belsejében, két ház között egy festői dombon ma is áll az egykori szőlőhegyi élet hagyományaként egy szép kőkereszt. Vida Pál hegymester kezdeményezésére 1902-ben közadakozásból állították fel a feszületet, amely „Isten dicsőségére közadakozásból állíttatott”, zarándokhely lett. 2013-ban felújították a keresztet és rendezték a környékét.

Az útmenti kereszt várostörténeti értéke, a közösségi lelki életben és a helyi hagyományban betöltött szerepe miatt javasolt a védelemre.

VÁSÁRHELYI ÚT - KÖZTERÜLET

REPÜLÉS ÁLDOZATAINAK EMLÉKMŰVE

Az IKARUS gyár előtti parkban állították fel 1994-ben a Repülés Áldozatainak emlékművét, Székely János Jenő szobrászművész szimbolikus erejű alkotását, egy magas mészkő oszlopot, a tetején bronz légcsavarral.

Az emlékmű várostörténeti, kegyeleti és művészi értéke miatt javasolt a védelemre.

B. TERÜLETI EGYEDI VÉDELEM:

ALVINCI-, KOLOZSVÁRI- ÉS SEGESVÁRI UTCÁK UTCAKÉPE

Örökségi érték, helyi területi védelemre javasolt. Mindkét oldali házsorok még szinte érintetlenül őrzik az építés korát és tükrözik a beépülés folyamatát. A védelem indoka, hogy mindez fontos várostörténeti dokumentum. A védelem indoka, hogy új építés, vagy meglévő ház felújítása során csak az utcaképbe illeszkedő mai megoldások születhessenek.

BERCSÉNYI UTCA ÉS AZ EÖTVÖS UTCA UTCAKÉPE

Örökségi érték, helyi területi védelemre javasolt. Mindkét oldali házsorok még szinte érintetlenül őrzik az építés korát és tükrözik a beépülés folyamatát. A védelem indoka, hogy mindez fontos várostörténeti dokumentum. A védelem indoka, hogy új építés, vagy meglévő ház felújítása során csak az utcaképbe illeszkedő mai megoldások születhessenek.

HOSSZÚSÉTATÉR VASÚTTÓL DÉLRE ESŐ SZAKASZA

Még a mai, elhanyagolt állapotában is örökségi érték, helyi területi védelme javasolt. A várostörténeti jelentőségű, nagyhagyományú, a belvárost a Sóstóval összekötő egykori sétány megmaradt nyomvonalát a Sóstói természetvédelmi terület megvalósult rekreációja és az új stadion ismét felértékeli. A védelem célja a megmaradt értékek megőrzése és a sétány magas színvonalú építészeti, kertépítészeti megoldásokkal, történő helyreállítása.

III. 9/5.3.3 SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete helyi védelemre javasolt értékei

SZENTLÉLEK KATONAI HŐSI TEMETŐ

1898-ban nyílt meg a Sárkeresztúri út mentén a szegények temetőjeként, majd 1991 óta hatszáz az I. világháborúban és háromszázötven a II. világháborúban elesett magyar honvéd, valamint mintegy négyezer német katona nyughelye lett, példás helyreállítással és gondozással.

Történelmi, várostörténeti és kegyeleti örökségi érték, helyi területi védelemre javasolt. A védelem célja a temető helytörténet, kegyeleti és művészi értékeinek megőrzése.

REFORMÁTUS TEMETŐ

1825-ben nyitották meg, különös értékei a szecessziós sírboltok, a 20. század eleji kriptasor és az 1910-ben épült ravatalozó. Javasolt ezek felmérése, számbavétele, történeti és művészettörténeti feldolgozása. Ennek eredményeként az értékes sírboltok kigyűjtésével, azok parcellája helyi területi védelemre javasolt.

1918-1940 KÖZÖTT ÉPÜLT KATONAI IGAZGATÁSI ÉS LAKÓÉPÜLETEK EGYÜTTESE

A Vásárhelyi úton az egykori Sóstói Repülőgépjavitó Üzemhez tartozó, attól északra fekvő lakóterület is a katonai beruházás keretében épült, ezt a modern épületek egységes, visszafogott stílusa, mértéktartó külseje is igazolja. Az 1918-1940 között épült katonai igazgatási és lakóépületek együttese várostörténeti, ipartörténeti és építészeti örökségi érték, ezért védelme javasolt. A védelem célja az épületek meglévő építészeti értékeinek megőrzése és megóvása korától, stílusától idegen építési beavatkozásoktól, főépítész beavatkozás szorgalmazása.

III. 9/6. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete hatásvizsgálat

A jövő lehetőségeit kínáló Szerkezeti Terv a Váraljától délre fekvő 400 hektáros külterületre nagy horderejű változást tervez, ami nem csupán e városrész, hanem egész Székesfehérvár szempontjából döntő fontosságú lehet, és amit már korábbi koncepciótervek, stratégiák és tanulmányok is jeleznek. Nagyszabású technológiai és tudományos park létrehozása a cél, a kutatás, fejlesztés, oktatás, ipar csúcstechnológián alapuló intézményeivel, városi és regionális szintű hivatalkokkal, szórakozást és pihenést szolgáló központokkal. A fejlesztési stratégia 15–20 évre szól.

Ennek érdekében a teljes terület belterület lesz. A működéséhez szükséges infrastruktúra hálózatok, nyomvonalát is jelzi a terv. Ez a nagy projekt régészeti lelőhelyeket érint, ezért átfogó előzetes régészeti feltárásokra lesz szükség. Épített kulturális örökség érvényesülését nem befolyásolja.

A területre jelenleg érvényes szabályozási terv a távlati úthálózat első elemeként a vasút déli határán lehetővé teszi a Seregélyesi utat a Csíkvári úttal összekötő nyomvonal létrehozását a belváros kikerülésével. Ez az út érinti a vizsgált városrész északi peremét.

A tervezett nagyberuházás, azaz egy közúti felüljáró hídrendszer megépítése a vasút felett, a Mártírok útjáról a Váralja felé, ami a déli területek feltárását is elősegíti. már folyamatban van. A tervezett projekt megismerését szolgálta a Székesfehérvár honlapján megtalálható „Székesfehérvár Megyei Jogú Város Településrendezési eszközeinek módosítása Székesfehérvár MJV Intermodális csomópont területére, valamint a déli összekötőút (o.ütem) – Mártírok útja, tervezett közúti felüljáró és Újváralja sor – területére vonatkozóan, a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint az egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI.8.) Kormányrendelet 40.§ szerinti tárgyalásos eljárás keretében” című, véleményezési eljáráshoz készült dokumentáció.

Ezt megismerve megállapítható, hogy a tervezett nyomvonalak és munkálatok épített örökségi elemet nem érint. A vasúttól délre fekvő sáv a Váralja iparterület, és a kapcsolódó külterület nem tartalmaz örökségi értéket.

Sóstó, Alsóváros és a váraljai oldal lakóterületeire vonatkozóan a rendezési tervekben jelzett elenyésző mértékű változás elvileg örökségi értéket nem érint és az ezekben megfogalmazott fejlődési lehetőségek a vizsgált területen a településképet lényegesen nem befolyásolják.

A lakott részeken a meglévő kertvárosias karakter változása nem várható. A Széchenyi út környékén az átalakulás már korábban megkezdődött.

A szabályozási terv a Szekszárd felé vezető forgalom mentén a Széchenyi utca nyugati házsor (Vt-9.1), a szemközti váraljai oldal (Vt- 9.4) és a Sárkeresztúri út északi szakaszának (Vt-9.4) fejlesztését továbbra is a kisvárosi karakter megőrzésével teszi lehetővé, zárt sorú módon, 6, illetve 7,5 m-es épületmagassággal. A Széchenyi utca nagyobb mértékű változását, a funkciók ártértékelődését a Váralja tervezett fejlődése is befolyásolja.

A tervezett változásokból eredő környezeti terhelések elenyésző mértékűek, a meglévő örökségi értékek állapotát megfelelő szabályozás, megőrzés és megfelelő hasznosítás esetén általában nem érintik.

III. 9/7. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete értékvédelmi terv

A városrészben jelenleg nincs helyi egyedi vagy területi védelem alatt álló elem.
A 2010-ben készült örökségvédelmi hatástanulmány számos épületre, területre tett javaslatot. Jelen hatástanulmányban jószerivel ugyanezeket terjesztjük fel ismét helyi védelemre

A Homoksor (Lke-9.1) családi házainak sora a szemközti, zöldterületbe ágyazott intézmények (állatkórház) miatt kevésbé karakteres utcaképet alkot. A viszonylag szűk Bercsényi és Eötvös utcák (Lke-9.1) utcaképe viszont szinte máig tökéletes harmóniában érvényesül. Ennek, mint területi védelemre javasolt örökségi értéknek a megőrzésére, fontosnak tartjuk – az épületmagasságon túl – az utcai homlokzatmagasságot is maximálni, a kialakult állapot figyelembevételével. (javaslat: kétoldali 3-3 ház átlaga)

A Hátszeg utcáiban változatlanul a mezővárosi i dominálhat (Lke-9.2).

A maroshegyhez közeli rész (Sárkánykúti dűlő) utcáiban a szabályozási terv továbbra is kertvárosi családi házas karakterű (Lke-9.3) fejlesztést engedélyez. Itt is szükséges a differenciált megközelítés.

Az Alvinci utca védendő utcaképének megőrzésére az előkert és az utcai homlokzatmagasság vonatkozásában figyelembe kell venni a kialakult állapotot, különös tekintettel a zártosú és fűrészfogas szakaszokra.

A Segesvári utca két oldala különböző korban és jelleggel alakult ki, így képez szép, harmonikus egységet, ezt meg kell őrizni. Különösen vonatkozik ez a nyugati utcaoldal utcavonalra helyezett beépítésére. Itt az elvileg lehetővé tett 5-8 méteres előkert helyett a kialakult állapotot szükséges követni. Szükséges, hogy ebben a védett utcában határozza meg a kialakult helyzet az utcai homlokzatmagasságot is, ne legyen lehetőség olyan durva épített sebek kialakulására, mint amilyen az utca déli végén tapasztalható exhibicionista ujjgyakorlat. A modern építészeti eszközök használata és a környezet tisztelete nem mond ellent egymásnak. A szabályozási terv a Váralja lakóterület fejlesztésével továbbra is a kertvárosi családi házas jelleg megőrzését biztosítja a „Fa utcák” kertes munkásnegyed (Lke -9.4) és az Örhalmi Szőlők (hajdani szőlőterület Lke-9.4, és újabb telekosztás Lke-9.5) övezeti besorolásával.

A városrész helyi területi védelemre javasolt utcáiban csak magastető házak épüljenek, lapostető nem megengedett.

A településkép feltárulását rendkívül negatívan befolyásolják az elektromos légvezetékek és az ehhez szükséges tartók, egyéb építmények. Törekedni kell ennek megszüntetésére.

A városrészben 90-110 éve beépült egykori szőlőterületi részek (Sárkánykúti dűlő, Kurucdomb) javasolt építészettörténeti feldolgozása és a még megmaradt néhány régi értékes tanú-épület (présház, lakóház) érdekében meghozott önkormányzati ösztönző pénzügyi rendszer nagyban hozzájárulhat a közösségi tudatformáláshoz és az örökségi értékek megőrzéséhez.

E városrészben négy temető van. A Szentlélek – hősi temető megrendítő történelmi jelentőségével, a három felekezeti temető pedig helytörténeti jelentőségével és művészi értékű síremlékeivel javasoltak a helyi védelemre. Fontos feladat a temetők és az ott nyugvó neves személyiségek nyughelyeinek építészeti- és várostörténeti kutatása, felmérése, feldolgozása.

Bár a jelenlegi jogszabályi környezet sok tekintetben igen „megengedő”, az összehangolt védelemmel, a hatósági, főépítészeti kontroll erősítésének lehetőségével remélhetőleg megakadályozhatók az értékektől idegen, dilettáns vagy érzéketlen beavatkozások. Ebben a nyilvánosság, a céltudatos tudatformálás is komoly szerephez juthat.

A fenti kezdeményezések elmaradásával vagy kudarc esetén, ezek az örökségi értékek végleg elpusztulnak.

III. 9/7. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete értékvédelmi terv

54

A helyi védelemre javasolt, nagyrészt lakossági tulajdonú területek esetében szemléletváltásra és széleskörű lakossági tájékoztatásra van szükség. A tulajdonosok a védelmet ne tehernek, csapásnak tekintsék, hanem segítségnek és rangnak. Eddig is a tulajdonos családi kötődése, hagyománytisztelete, jó ízlése, anyagi lehetősége vagy éppen korlátja miatt maradt fent a régi ház. Csupán erre építeni azonban nem elég. Szembesülni kell az örökségi érték gazdagságával és tudatosítani kell a fejekben és a „szívekben” ennek jelentőségét.

Pályázatok, megfelelő adórendeletek, és egyéb ösztönzések, a tulajdonosok identitás tudatával párosulva, sok értéket megmenthetnek, és bemutatatható közkinccsé tehetnek.

Önkormányzati pénzügyi ösztönző rendszer, pénzügyi alap és pályázati lehetőség is szükséges. Ösztönzés, vagy széleskörű felvilágosítás hiányában ma bizonytalan a helyzet.